Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 39, İstanbul 2018, 1-36.

VARVAR ALİ PAŞA VE İSYANI[*]

Ahmet ÖNAL[**]

ÖZET

Bu çalışmada, Varvar Ali Paşa'nın resmî hayatı ve isyanı ele alınmıştır. İlk olarak, paşanın menşei meselesinden başlanarak, Galata Sarayı'na alınması, Enderun odalarındaki hizmet eğitimi, Saray'dan çıkışı ve devlet kademelerinde üstlendiği vazifeler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise Varvar Ali Paşa'yı tarihe mâl eden isyanının mahiyeti incelenmiştir. Bu suretle, paşanın otobiyografisi, arşiv vesikaları, kronikler ve bunlara istinaden kaleme alınmış araştırma eserlerinden istifade ile hem 17. yüzyıl Osmanlı tarihinin buhranlı yılları hem de bu dönemin bir aktörünün hayatı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

17. yüzyıl Buhranı, Osmanlı İmparatorluğu, Varvar Ali Paşa.

Osmanlı İmparatorluğu, dünya konjonktüründe meydana gelen değişim ve dönüşümün tesiriyle 16. yüzyılın sonlarında başlayıp 17. yüzyılın ortalarına kadar sürecek büyük bir buhran yaşadı. Bu süreç, devletin hemen bütün müesseseleri gibi kişilerin hayatlarını da etkiledi. Varvar Ali Paşa'nın Bosna'nın bir köyünde fakir bir ailede başlayıp 1648'de Çerkes sahrasında son bulan hayat hikayesi, tam da bu döneme tekabül etmektedir. Doğu'da ve Batı'da uzayıp giden savaşların, İstanbul'da peş peşe yaşanan padişah değişikliklerinin, devlet erkânı arasındaki hizip çatışmalarının, taşra idaresinde baş gösteren kargaşanın yansımalarını Varvar Ali Paşa'nın hayat hikayesinden takip ve tahlil etmek mümkündür.

---

[*] Makalenin geliş tarihi: 15.06.2018 / Kabul tarihi: 02.11.2018.

Bu çalışma, şu yazının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir, Ahmet Önal, "Varvar Ali Paşa", *DİA*, XLII, 530-531.

[**] Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, *ahmet.onal@bilecik.edu.tr*

I. HAYATI

Ali Paşa, Bosnalı olup Dalmaçya havalisindeki Prozor Kazası'nın Varvar Köyü'nde dünyaya geldi. Bazı araştırmalarda lakabı "Vardar" olarak zikredilirse de bu, doğum yerinin hatalı okunmasından kaynaklanmıştır[1]. Son araştırmalarda ise hem memleketine nispetle hem de kendi kaleminden kısmî tercüme-i hâli olan *Makâlât*'ındaki, "*Tamâm oldı be-minnet-i Bârî/Makâlât-ı Alî Varvarî*" ifadesinden hareketle paşanın lakabı, "Varvarî" şeklinde zikredilmeye başlanmıştır[2]. Ancak buradaki "Varvarî" ifadesi, paşanın kendi künyesini verme gayretinden ziyade vezin endişesinin mahsulüdür. Zira gerek muasırı olan Vecihî, Kâtib Çelebi, Evliya Çelebi gibi müelliflerin eserlerinde gerekse resmî belgelerde paşanın ünvanı "Varvar" olarak zikredilir.

Varvar Ali Paşa'nın doğum tarihi tam olarak tespit edilememektedir[3]. Babasının ismi Behram olduğuna göre[4], Müslüman bir ailede dünyaya gelmiş olmalıdır. İlk yıllarından başlamak üzere hayat serencamına dair kıymetli bilgiler verdiği *Makâlât*'ında, ismini zikretmeden babasının fakir bir kimse olduğundan söz eder. Kendisinin de memleketinde gelecek endişesiyle yaşarken III. Mehmed'in fermanıyla "gulâm cem'i" için köyüne gelen görevliler tarafından devşirildiğini kaydeder[5]. Bir imtiyaz olmak üzere

---

[1] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1995, s. 229.

[2] İ. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. II, sa. 3-4 (İstanbul 1948), s. 164-165; Haluk Gökalp, "Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî", *İlmi Araştırmalar*, XXII (İstanbul 2006), s. 112; M. İsen, "Ali Paşa", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, I, 332; R. Murphey, "Warwari Ali Pasha", *Eİ* (New Edit.), XI, 152.

[3] Haluk Gökalp, Ali Paşa'nın 1599'da devşirildiğini; "devşirme kanunu gereği" çocuklar 7-8 yaşlarında toplandığından Ali Paşa'nın da bu yaşlarda Saray'a alındığının tahmin edilebileceğini; dolayısıyla 1591 ya da 1592'de doğmuş olabileceğini ileri sürer (bk. "Makâlât-ı Varvarî", s. 113). Ancak bu gibi durumlarda kanunda yazılan ile uygulananın her zaman aynı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Farz-ı misâl Sokollu Mehmed Paşa, bizzat kendi ifadesine göre, devşirildiğinde 18 yaşında idi (bk. Erhan Afyoncu, "Sokollu Mehmed Paşa", *DİA*, XXXVII, 354-357). Bu cümleden olarak, devşirme kanunundan ve devşirilme tarihinden hareketle Ali Paşa'nın doğum tarihinin tespiti gayretinin ancak bir tahminden öteye gidemeyeceği itiraf edilmelidir.

[4] *İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011, s. 42.

[5] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 113, 128.

Bosnalı Müslümanların oğullarından devşirme toplanmasına kanunen müsaade edildiği bilinmektedir. Sünnetli oğlan veya Potur oğulları da denilen bu acemilerin aralarına yeniçeri olmak isteyen diğer Müslüman çocukları ve hariçten sünnet ettirilen Hristiyan çocuklarının karışmamasına büyük ihtimam gösterilir, İstanbul'a getirildikten sonra hemen Türk üzerine verilmeyip genellikle saray veya bostancı ocağı için ayrılırlardı[6].

Makâlât'ına göre Varvar Ali de İstanbul'a getirildiğinde Galata Sarayı'na yerleştirildi ve iki akçe vazifeyle dört sene burada eğitim gördü. I. Ahmed'in cülûsundaki (17 Receb 1012/21 Aralık 1603) büyük çıkmada padişahın emriyle Topkapı Sarayı'nda Büyük Oda'ya alındı. Buradaki on yıllık âdâb ve hizmet eğitimini müteakip doğancı oldu. I. Ahmed'in maiyetinde iki defa Edirne'ye gitti ve padişahın avlarında hazır bulundu. Kendi ifadesine göre, Varvar Ali'nin yetiştirdiği doğanı avlarından birinde kullanan I. Ahmed, avcı kuşun kabiliyetinden çok memnun kaldı ve Varvar'ı ödüllendirmek istedi. Varvar Ali, padişaha, Büyük Oda'daki bir ahbabının Seferli Odası'na geçirilmesini arzetti ve bu ricası yerine getirildi[7]. I. Mustafa'nın ilk saltanatında yine doğancılık vazifesinde kalan Varvar Ali, II. Osman'ın da iltifatına mazhar oldu ve yakın çevresinde yer aldı. Hotin seferine doğancı olarak katılıp II. Osman'ın yolda yaptığı avlara[8] iştirak ettiği gibi, zaman zaman da padişahın hatt-ı hümâyûnlarını ilgili kimselere ulaştırdı[9].

---

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, I, Ankara 1988, s. 18-19.

[7] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 113-114, 128-129 [Varvar Ali Paşa, *Makâlât*'ta terakki silsilesine dair tarih vermez; metinde zikredilen tarihler paşanın ifadeleri ve bunların diğer kaynaklarla mukayesesi doğrultusunda tarafımızdan eklenmiştir]. Hikmet Ertaylan, Varvar Ali'nin, I. Ahmed zamanında bir ahbabını Büyük Oda'dan Seferli Odası'na aldırmasına dair anlattıklarını paşanın şahsına atfetmiştir (bk. "Varvarî Ali Paşa", s. 166).

[8] Varvar Ali'nin iştirak ettiğini söylediği I. Ahmed ve II. Osman'ın av gezilerinden Edirne havalisine yapılanlar için bk. Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/III, Ankara 2002, s. 1891-1893.

[9] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 114-115, 129-130. Topçular Kâtibi, doğancılardan Hotin Seferi'ne memur olanların Doğancıbaşı Murtaza Ağa'nın emrinde harekâta iştirak ettiklerini nakleder (bk. *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târihi (Metin ve Tahlîl)*, II, haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003, s. 711).

Hotin'den dönüş yolunda II. Osman, Varvar Ali'yi doğancılık vazifesiyle Hazine Odası'na aldı. İstanbul'a gelindiğinde büyük çıkma oldu ve Varvar Ali sipahilikle Saray'dan çıktı (1622). Payitahtta birkaç gün kaldıktan sonra Şam'a gitti. Burada iken bir isyan neticesinde II. Osman'ın öldürülüp I. Mustafa'nın tekrar tahta çıkarıldığını haber alınca İstanbul'a geri döndü. Kendi iddiasına göre, sâbık padişahın katlinde sipahilerin dahlini öğrenince buna tepki olarak sipahilikten ayrıldı. Fakat yine de I. Mustafa, kendisine 50 akçe vazife tayin etti. Bir müddet yeniçeri ağası olarak Mısır'da bulundu. İstanbul'a geri geldiğinde I. Mustafa tarafından kendisine atmacacıbaşılık tevcih edildi[10]. Bu atamayla Varvar Ali artık Rikâb-ı hümâyûn ağalarından olan şikâr ağalarının üçüncüsü idi[11].

Varvar Ali, IV. Murad'ın cülûsundan (Eylül 1623) sonra da atmacacıbaşı ünvanıyla avlarda padişahın maiyetinde bulunduğunu kaydeder[12]. Tevcihat kayıtlarına göre de 1034/1624-1625'de[13] atmacacıbaşı idi. 50 akçe ile tasarruf ettiği bu vazifesinden 5 Zilhicce 1035/28 Ağustos 1626'da şahincibaşılığa terfi ettirildi[14]. 1036/1627[15] ve 1037/1628[16] yıllarında da mevkiini muhafaza etti. Varvar Ali, dört sene şahincibaşılık yaptığını ve bu süre zarfında IV. Murad'a yakınlık kesbettiğini yazsa[17] da vazifesi üç yıldan daha az sürmüştür. Zira 27 Ramazan 1038/20 Mayıs 1629'da 150 akçe ile deruhde ettiği şahincibaşılıktan IV. Murad'ın hatt-ı hümâyûnuyla 200 akçe ile Turak Ağa'nın yerine sipahi ağalığına getirilmiştir[18].

---

[10] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 115, 130; Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 167-168.

[11] Atmacacıbaşılık hakkında bk. Abdülkadir Özcan, "Atmacacıbaşı", *DİA*, IV, 82.

[12] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 130

[13] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr. 5526, s. 8.

[14] MAD, nr. 5510, s. 4.

[15] BOA, Kâmil Kepeci (=KK), nr. 3399, vr. 2a.

[16] MAD, nr. 364, s. 7.

[17] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 130; Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168.

[18] MAD, nr. 5965, s. 5. Topçular Kâtibi, Turak Ağa'nın, Veziriazam Hüsrev Paşa tarafından, Erzurum'da kuşatılan Abaza Mehmed Paşa'nın af talebinin kabul edilip şehre girilmesinden sonra isyan çıkartan bölük halkının ağalarını azlettirmeleri üzerine gurebâ-ı yemin ağalığından sipahi ağalığına getirildiğini kaydeder. Ancak veziriazamın ordu ile birlikte İstanbul'a dönmesinden sonra, Ramazan 1038/Nisan-Mayıs 1629'da

Ali Ağa, sipahi ağası olarak padişahın emriyle Veziriazam Hüsrev Paşa'nın maiyetinde Bağdat seferine memur edildi[19]. Evâil-i Şevval 1038/25 Mayıs-2 Haziran 1629'da veziriazamın tuğları konağının kapısına dikildi ve kısa süre sonra yapılan merasimle padişaha veda edilip Üsküdar'a geçildi. Burada kapıkulu sipahileri, mevâcibler dağıtılmadan sefere hareket etmeye yanaşmayınca bir hafta bu iş için harcandı[20]. Meselenin hallinden sonra nihayet yola çıkılabildi. Varvar Ali Ağa, bu hadiseden ötürü Üsküdar'da cezalandırılmadıysa da, Safer 1039/Eylül-Ekim 1629'da ordu ile birlikte Halep'ten Diyarbakır'a geçerken Hüsrev Paşa tarafından sipahi ağalığından azledildi[21]. Osmanlı ordusu Şehrizol Kalesi'nin inşası ile meşgulken Mihriban tarafından Safevîlerin saldıracakları haber alınınca geliş yolunu kontrol eden bu kalenin fethi için serdar-ı ekremin gönderdiği birlikler arasında bulundu. Altı bin askerle Mihriban muhafazasında iken Safevîlerin saldırısına uğradılarsa da yapılan savaşta galibiyete ulaştılar[22]. Mihriban zaferinden sonra Hüsrev Paşa'nın komutasında Hemedan'ı ve Dergüzin'i

bölük ağalarının tebdil edildiğini, isim belirtmeksizin, Harem'den çakırcıbaşının sipahi ağalığına çıktığını nakleder (bk. *Tarih*, II, 877, 887).

[19] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 131; Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168.

[20] Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 888-893. Müellif, veziriazamın tuğlarının Evâil-i Şevval 1038/25 Mayıs-2 Haziran 1629'da konağının kapısına dikildiğini kaydeder.

[21] Sefere iştirak eden Kâtib Çelebi, Varvar'ın ismini zikretmese de, Hüsrev Paşa'nın 7 Ekim 1629'da (18 Safer 1039) Halep'ten göçüldükten sonra Dilâver Ağa'yı sipahiler ağalığına getirdiği yazar (bk. *Kâtib Çelebi, Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, II, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016, s. 685).

[22] *Makâlât*'ta, bu savaşın tarihi bayrama üç gün kala, Kadir Gecesi'nin sabahı olarak verilir (bk. Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 131; Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168). Kâtib Çelebi'ye göre, Safevîlerin Osmanlı ordusuna saldıracakları haber alınınca Hüsrev Paşa, Safevîlerce daha evvel ele geçirilmiş olan Mihriban Kalesi üzerine Nogay Paşa serdarlığında bir miktar asker gönderdi. Nogay Paşa, kaleyi zapt ve yardıma gelen Safevî kuvvetlerini mağlup etti. Zeynel Han'ın, şah da peşinde olduğu halde, Mihriban'a yöneldiğini öğrenen Hüsrev Paşa bu defa maiyetinde iki gurebâ ağaları da olduğu halde Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı Nogay Paşa'nın imdadına yolladı. 23 Ramazan 1039/6 Mayıs 1630'da vuku bulan savaşta Safevîler mağlup olup firar ettiler (bk. *Fezleke*, s. 690-692). Varvar Ali Paşa, *Makâlât*'ında düşman geldiğinde kendisinin Mihriban muhafazasında olduğunu yazdığına göre Nogay Paşa emrindeki ilk birlikler arasında olmalıdır. Mihriban önündeki savaş için ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 923-927; *Peçevî Tarihi (317b-351a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, haz. Zuhal Kayayurt, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 53-56 [bundan sonra Peçuylu (Kayayurt), *Tarih*" şeklinde kısaltılacaktır].

tahrip edip Bağdat'a yöneldiler. Neticesiz Bağdat muhasarasından dönüşte[23] Musul'a geldiklerinde (7 Cemaziyülevvel 1040/12 Aralık 1630) Kıbrıs beylerbeyi tayin edildi. Veziriazam Hüsrev Paşa askerin kışlaklarına dağılmalarına izin verince Ali Paşa da hemen orada maiyetini oluşturarak yeni görev yerine hareket etti[24].

Varvar Ali Paşa'nın bu ilk beylerbeyiliğinde meşgul olduğu meselelerden birisi, Kösem Sultan'ın Kıbrıs'taki çiftliğinin kethüdasının değiştirilmesi üzerine eski kethüdanın üç yıllık icraatı, hakkındaki iddialar ve tasarruflarına dair malî işlerdi. Hakkında şikâyet bulunan Lefkoşa Kalesi dizdarının teftişi de bu dönemde Ali Paşa'ya havale edildi. Yine paşadan, Kıbrıs gelirinden 1037/1627 yılı surresi için tayin edilen 425 bin akçeyi zimmetine geçirip firar ettiği bildirilen Mal Defterdarı Mustafa Paşazâde'den, şayet doğru ise bu parayı geri alıp göndermesi istendi[25]. Varvar Ali Paşa, Kıbrıs'taki vazifesinin yalnızca altı ay sürdüğünü kaydeder[26]. Kıbrıs Eyaleti 19 Zilkade 1040/19 Haziran 1631'de Canbolatzâde Ali Paşa'nın tasarrufunda bulunduğuna göre[27], Varvar Ali Paşa bu tarihte veya kısa süre önce azledilmiş olmalıdır.

Varvar Ali Paşa, kendi ifadesine göre Kıbrıs'tan mazulen İstanbul'a döndüğü vakit IV. Murad tarafından Adana beylerbeyiliğine getirildi[28]. 7 Receb 1041/29 Ocak 1632 itibariyle bu makamda idi[29]. Kapdanıderya Cafer Paşa'nın, Ali Paşa mutedil hareket edip "râiyet-perver" olduğu için Kıbrıs

---

[23] Bu harekâtın ve muhasaranın sergüzeşti için bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 927-958; Peçuylu (Kayayurt), *Tarih*, s. 57-61; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 692-696, 700-703.

[24] Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 131; Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168. Hüsrev Paşa'nın Musul'a geliş tarihi, Kâtib Çelebi'ye göre 7 Cemaziyülevvel 1040/12 Aralık 1630 (bk. *Fezleke*, s. 704); Topçular Kâtibi'ne göreyse 10 Rebiülâhir 1040/16 Kasım 1630 idi (bk. *Tarih*, II, 958).

[25] *85 Numaralı Mühimme Defteri 1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)*, yay. haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara 2002, Kösem Sultan'ın çiftliğiyle ilgili malî konulara dair bk. hk. 172-173, 648, 24 Receb 1040/26 Şubat 1631; hk. 649-650, 27 Receb 1040/1 Mart 1631; Lefkoşa Kalesi dizdarının teftişine dair bk. hk. 187, 5 Şaban 1040/9 Mart 1631; Mustafa Paşazâde'nin teftişine dair bk. hk. 267, Gurre-i Cemaziyülâhir 1040/5 Ocak 1631.

[26] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132.

[27] BOA, Bâb-ı Asafî Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK), nr. 1492, s. 4; KK, nr. 266, s. 69.

[28] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132.

[29] "Eyâlet-i Adana, Varvar Ali Paşa üzerindedir, fi 7 B [10]41", bk. KK, nr. 266, s. 68.

ulema ve âyanının kendisine mahzar göndererek paşanın eski vazifesine iadesini rica ettiklerini bildirmesi üzerine Gurre-i Receb 1042/12 Ocak 1633'de Adana'dan tekrar Kıbrıs'a tayin edildi[30]. 11 Receb 1043/11 Ocak 1634'de Kıbrıs beylerbeyiliği IV. Murad tarafından Ahmed Paşa'ya tevcih edildi. Ancak İran seferi hazırlıkları için Anadolu'da bulunan Veziriazam Tabanıyassı Mehmed Paşa, vazifesini sürdürmesine dair Varvar Ali Paşa'ya emir verdiğinden kimin Kıbrıs beylerbeyi olduğu hususunda bir kargaşa yaşandı. Nihayet Cafer Paşa'nın telhisine binaen 29 Şevval 1043/28 Nisan 1634'de Ahmed Paşa'nın Kıbrıs beylerbeyi olduğuna dair mukarrernâme verilmesiyle Ali Paşa'nın azli kesinleşti[31].

Varvar Ali Paşa, müteakiben Diyarbakır'a gönderildiyse de Veziriazam Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın telkiniyle Maraş beylerbeyiliğine tayin edildi[32]. IV. Murad'ın 1634 baharında çıkması planlanan İran seferi Lehistan'daki gelişmeler sebebiyle tehir edilince Tabanıyassı Mehmed Paşa, kışladığı Halep'ten Diyarbakır'a gelerek Çevlik sahrasına ordugâh kurdu. Veziriazam, kış gelinceye kadar Maraş Beylerbeyi Ali Paşa'yı, Karaman, Adana ve Sivas beylerbeyileri ile birlikte Anadolu Beylerbeyi Gürcü

---

[30] A.RSK, nr. 1502, s. 44; A.RSK, nr. 1492, s. 4. Bir başka ruus kaydında, Adana beylerbeyliğine Sevindik Paşa'nın getirilmesi ve Varvar Ali Paşa'nın ise Adana'dan Kıbrıs beylerbeyiliğine tayini Gurre-i Rebiülahir 1042/16 Ekim 1632 olarak verilmiştir (KK, nr. 266, s. 68-69).

[31] A.RSK, nr. 1492, s. 4; KK 266, s. 69. Varvar Ali Paşa gerek Adana gerekse ikinci Kıbrıs beylerbeyiliklerinin birer yıl sürdüğünü yazar (bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132).

[32] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132. Kâtib Çelebi, Evâil-i Receb 1043/1-10 Ocak 1634'de Diyarbakır Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın İstanbul'a çağrıldığını ve onun yerine de Tayyar Mehmed Paşa'nın tayin edildiğini yazar (bk. *Fezleke*, s. 738). Bu sırada Veziriazam Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunan Sıdkî Paşa, 1043/1633-1634 kışında Tayyar Mehmed Paşa'nın Murtaza Paşa yerine Diyarbakır; Dilaver Paşa'nın Musa Paşa yerine Van; Celeb Ali Paşa'nın da Maraş beylerbeyiliğine getirildiğini nakleder (bk. *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2006, s. 23-24). Mühimme kayıtlarına göre (BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 942, s. 3, hk. 4-5), Dilaver Paşa ve Tayyar Mehmed Paşa, en azından 4 Ramazan 1043/4 Mart 1634'den önce mezkûr vazifelerine tayin edilmişlerdi. Bu noktada Celeb Ali Paşa'nın, Varvar Ali Paşa'dan farklı bir şahıs olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira Celeb Ali Paşa, Karaman beylerbeyi iken Zilkade 1044/Nisan-Mayıs 1635'de Arkıd-hanı menzilinde IV. Murad'ın emriyle öldürülmüştür (bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 747).

Mehmed Paşa komutasında Erzurum; Diyarbakır Beylerbeyi Tayyar Mehmed Paşa'yı da Musul serhaddi muhafazasına tayin etti[33].

IV. Murad Revan seferine çıktığında Maraş Beylerbeyi Ali Paşa da orduya katılma emri aldı. Buna riayetle 13 Muharrem 1045/29 Haziran 1635'de Mamahatun Menzili'nde padişaha mülaki oldu[34]. Ilıca'da yapılan büyük geçit merasiminde eyaleti askeriyle alay gösterdi[35]. Revan'a ilerleyen ordunun artçılık vazifesini üstlenen Varvar Ali Paşa, yolda üç defa Safevîlerin saldırısına uğradıysa da bunları savuşturmayı başardı. IV. Murad, hizmetlerine mukabil Varvar'a dört kese akçe ile bir kaftan ihsan etti[36]. Ali Paşa, Revan muhasarasında Sivas ve Adana beylerbeyileri ve dört bölük halkı ile birlikte Vezir Murtaza Paşa'nın emrinde Toprak Kale tarafında görevlendirildi[37]. Revan'ın fethinden sonra Tebriz'e ilerleyen orduda çarhacılık ve otakçıbaşılık yaptı[38]. Tebriz'in tahribi esnasında Safevî

---

[33] Sıdkî Paşa, *Gazavât-ı Sultân Murâd*, s. 28-31. Müellif, Ali Paşa'nın sadece payesini zikreder. Serdar-ı ekremin yanında tutulan ordu mühimmesine göre de Maraş beylerbeyi, diğerleri ile birlikte kış başına kadar vazifesini ifa etmiştir (bk. BOA, A.DVNSMHM.ZYL.d, nr.9, s. 52, hk. 147-153, Cemaziyülevvel 1044/Eylül-Ekim 1634).

[34] Süheyl Ünver, "Dördüncü Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi, Şevval 1044 (1635)-Receb 1045 (1635)", *Belleten*, sayı: 64 (Ankara 1952), s. 553; Nezihi Aykut, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnâmesi", *Tarih Dergisi*, XXXIV (İstanbul 1984), s. 218; *Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbar*, haz. Muhittin Aykun, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 49.

[35] Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 1021-1022. Bu merasimin geniş bir tasviri için ayrıca bk. Sıdkî Paşa, *Gazavât-ı Sultân Murâd*, s. 61-62; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 754-755.

[36] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132; Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 1024.

[37] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 758. Sıdkî Paşa, bu malumatı Adana yerine Karaman beylerbeyi değişikliği ile tekrarlar (bk. *Gazavât-ı Sultân Murâd*, s. 64). Hasan Bey-zâde, Murtaza Paşa emrinde görevlendirilenler arasında Maraş ve Adana beylerbeyilerini zikretmez (bk. *Hasan Bey-zâde Târîhi, Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, III, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, s. 1062). Topçular Kâtibi, Toprak Kale tarafına kapıkulu sipahilerinin üç bölüğü ile birlikte Vezir Hüseyin Paşa'nın tayin edildiğini kaydeder (bk. *Tarih*, II, 1025). Peçuylu, sadece Murtaza Paşa'nın kapıkulu sipahilerinin aşağı bölükleri ve ağalarıyla birlikte Toprak Kale tarafında karavul hizmetine memur edildiğini nakleder (bk. Peçuylu (Kayayurt), *Tarih*, s. 78).

[38] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 168-169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132. Sıdkî Paşa, Tebriz'e ilerleyen orduda Van Beylerbeyi Dilaver Paşa'nın çarhacılık yaptığını yazar (bk. *Gazavât-ı Sultân Murâd*, s. 79). Topçular Kâtibi ise, isim belirtmeksizin, Maraş beylerbeyinin yine dümdâr olduğunu kaydeder (bk. *Tarih*, II, 1032).

Komutanı Rüstem Han'ın Osmanlılardan at ve dil almak için gece vakti gönderdiği Avşar Ali komutasındaki 40 serdengeçtiye rastlayan Varvar Ali Paşa, bunların yarısını katl ve aralarında Avşar Ali de olmak üzere diğer yarısını esir etti. Yine bu esnada Varvar Ali Paşa'nın yeğeni Merdan Ali Bey, getirdiği Safevî esirleri ve kelleleri mukabilinde hilatla taltif edildi[39].

Seferden dönüşte 17 Rebiülahir 1045/30 Eylül 1635'de Van'a gelip birkaç gün şehirde istirahat eden[40] IV. Murad, burada Varvar Ali Paşa'yı üçüncü defa Kıbrıs beylerbeyiliğine getirdi[41]. Yeni vazifesini bir yıl deruhde eden Ali Paşa, 23 Cemâziyelahir 1046/22 Kasım 1636'da Anadolu beylerbeyiliğine tayin edildi[42]. Bu vazifesi müddetince gönderilen fermanlar daha ziyade kendi eyaletinde ve mücavir bölgelerde şekâvet hadiselerine karışan kimselerin tedibi ve cezalandırılması, usûlsüz olarak reayadan vergi

---

[39] Hasan Bey-zâde, *Tarih*, III, 1077 ve ondan naklen *Tarih-i Nihâdî (80b-152a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, haz. Satiye Büşra Uysal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 42. Revan'dan Tebriz'e kadarki yolculuk ve Tebriz'in tahribi için ayrıca bk. Süheyl Ünver, "Dördüncü Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", s. 554; Nezihi Aykut, "Revan Seferi Menzilnâmesi", s. 226-229; Hasan Bey-zâde, *Tarih*, III, 1072-1077; Sıdkî Paşa, *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 78-81; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 761-763; *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, haz. Nermin Yıldırım, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 15-16 [bundan sonra "Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*" şeklinde kısaltılacaktır]; Abdurrahman Hibri Efendi, *Defter-i Ahbâr*, s. 52.

[40] Süheyl Ünver, "Dördüncü Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", s. 555; Nezihi Aykut, "Revan Seferi Menzilnâmesi", s. 232. Kâtib Çelebi, 17 Rebiülahir/30 Eylül'de Van'a nüzûl edildiğini, ertesi gün padişahın Van Şehri'ne geldiğini, 21 Rebiülahir/4 Ekim'de buradan Diyarbakır'a hareket ettiğini kaydeder (bk. *Tarih*, s. 764). Abdurrahman Hibri Efendi, Van'a 16 Rebiülevvel/30 Ağustos'ta gelindiğini ve 20 Rebiülevvel/3 Eylül'de buradan İstanbul'a hareket edildiğini nakleder (bk. *Defter-i Ahbâr*, s. 53).

[41] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132. Recep Dündar, sehven, eyaletin Varvar Ali Paşa'ya bu tarihte ikinci defa tevcih edildiğini yazar (bk. *Kıbrıs Beylerbeyiliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 1998, s. 110). Ayrıca Revan dönüşü, Aydın, Saruhan ve Niğbolu sancakları ve Kıbrıs haracı olan takriben 100 bin kuruş arpalık olarak Silahdar Paşa'ya verilmiştir (bk. Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*, s. 24; Hasan Bey-zâde, *Tarih*, III, 1080 ve ondan naklen Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 776).

[42] KK, nr. 266, s. 49. Ayrıca bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132. Bir araştırmada, sehven, Gürcü Mehmed Paşa'nın Revan seferine Anadolu beylerbeyi olarak katıldığı ve 1637-1638'de (1047) Erzurum'a tayin edildiği belirtilmiştir (bk. "Mehmed Paşa, Gürcü", *DİA*, XXVIII, 510-511).

toplayan ya da zulümde bulunan bazı devlet görevlilerinin bundan men edilmesine dairdir[43]. Ayrıca Ali Paşa, Bağdat seferi sırasında Veziriazam Bayram Paşa önden Anadolu'ya geçtiğinde ve padişahın tuğları çıktığında hem şahsen yapması gereken hazırlıklara hem de eyaletinden muhafazada kalacaklar ile sefere memur olanlara dair fermanlar aldı[44].

Anadolu Beylerbeyi Varvar Ali Paşa, Bağdat seferine çıkan IV. Murad'ı 23 Muharrem 1048/6 Haziran 1638'de Bolvadin'de karşıladı[45]. Konya'da 4 Safer/17 Haziran'da Anadolu beylerbeyiliğinden azledilerek kendisine Bolu sancağı arpalık olarak tevcih edildi[46]. Nâ'imâ, Ali Paşa'nın mehdilik iddiasındaki Sakarya Şeyhi'nin tenkilinde muvaffak olamadığını belirtse de gerek *Makâlât*'ta gerekse diğer müelliflerin eserlerinde bu hususa dair herhangi bir malumat yer almaz[47]. Azline rağmen sefere devam eden Ali Paşa,

---

[43] Bu hükümler için bk. BOA, MD, nr. 87, s. 14, hk. 31; s. 32, hk. 74; s. 45, hk. 110; s. 56, hk. 138; s. 66, hk. 161; s. 72, hk. 177; *88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, haz. Fatma Kaytaz, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 17-18, hk. 28; s. 22, hk. 35; s. 23, hk. 37; s. 73-74, hk. 130; s. 80-81, hk. 142; s. 96-97, hk. 175; s. 99, hk. 179; s. 107-108, hk. 193-194; s. 123, hk. 223; s. 146, hk. 268. Mukayese için bk. *88 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1637-1638/ H. 1046-1048)*, haz. Murat Ateş, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2008.

[44] MD 87, s. 80, hk. 228, 11 Zilhicce 1046/6 Mayıs 1637; s. 83, hk. 239, 12 Zilhicce 1046/7 Mayıs 1637; s. 90, hk. 255 ve s. 161, hk. 502, 27 Şevval 1047/14 Mart 1638; *86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Murat Alanoğlu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 204-205, hk. 39/126, 14 Receb 1046/12 Aralık 1636.

[45] Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi: Bağdat Seferi Harp Jurnali", *Belgeler*, II/3-4 (Ankara 1993), s. 15; Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*, s. 30; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 791. Topçular Kâtibi, sehven, bu sırada Anadolu beylerbeyiliğinde Gürcü Mehmed Paşa'nın bulunduğunu ve padişahı Eskişehir'de karşıladığını, Musul'da da onun yerine Hüseyin Paşa'nın getirildiğini nakleder (bk. *Tarih*, II, 1078, 1090).

[46] KK, nr. 266, s. 49, 51.

[47] *Târih-i Na'îmâ*, II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 865-868. *Menzilnâme*'de, Ilgın'dan mehdilik iddiasındaki Sakarya Şeyhi'ne karşı Çiftelerli Osman Ağa'nın komutasında "vüzerâ âdemlerinden" birkaç bin kişinin gönderildiği; yola devam eden padişahın 4 Safer/17 Haziran'da Konya'ya ulaştığı; dört gün sonra Sakarya Şeyhi'nin buraya getirilip öldürüldüğü nakledilir. Ancak Ali Paşa'nın bu hadiseyi bastırmakla görevlendirilmesinden ya da azlinden bahsedilmese de Bağdat muhasarasında Anadolu beylerbeyiliğinde Hüseyin Paşa'nın bulunduğu kaydedilir (bk. H. Sahillioğlu, "Bağdat Seferi Menzilnâmesi", s. 16, 27). Kara Çelebi-zâde, Sakarya Şeyhi'ne karşı evvela

Bağdat muhasarasının ikinci gününde başından yaralandıysa da padişahın gönderdiği cerrah tarafından tedavi edildi[48]. Bağdat'ın fethinden sonra, 28 Şaban 1048/4 Ocak 1639'da IV. Murad tarafından Bolu mutasarrıflığından Arslanpaşazâde Ali Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi[49].

Tırhala Sancakbeyi Hasan Bey'in sevkedildiğini; onun mağlubiyeti üzerine Çiftelerli Osman Ağa'nın Ilgın'dan o tarafa gönderildiğini; Osman Ağa'nın, şeyhi mağlup ettiğini; 4 Safer/17 Haziran'da ordunun Konya sahrasına konmasından birkaç gün sonra Varvar Ali Paşa'nın Anadolu beylerbeyiliğinden azledildiğini nakleder; ancak Varvar'ın Sakarya Şeyhi üzerine sevk edilip edilmediğini belirtmez (bk. *Zafernâme*, s. 31). Kâtib Çelebi, Ilgın'dan Sakarya Şeyhi'nin üzerine Çifterlerli Osman Ağa'nın, dört beylerbeyi ve 1500 kadar askerle birlikte gönderildiğini; çetin bir muharebe sonrası şeyhin ele geçirildiğini yazar. Varvar Ali Paşa'nın, şeyhin tenkiliyle görevlendirildiğinden ve başarısızlığından söz etmeksizin, 2 Safer/15 Haziran'da Karizbaşı menzilinde Anadolu beylerbeyiliğinden azledildiğini, kendisine Bolu sancağı verilip, yerine Hüseyin Paşa'nın tayin olunduğunu kaydeder (bk. *Fezleke*, s. 792-793). Abdurrahman Hibrî, Tırhala Sancakbeyi Hasan Bey ile Çiftelerli Osman Ağa'nın 3 bin askerle Sakarya Şeyhi'nin tedibine yollandığını; yaşanan çatışmada iki taraftan pek çok kimsenin hayatını kaybettiğini, sonunda şeyhin yakalanarak Konya'ya getirildiğini yazar. Anadolu Beylerbeyi Varvar Ali Paşa'nın ne bu hadiseyi bastırmakla görevlendirildiğinden ne de azlinden söz eder. Ancak Bağdat muhasarası esnasında Anadolu beylerbeyiliğinde Hüseyin Paşa'nın bulunduğunu nakleder (bk. *Defter-i Ahbâr*, s. 56-57, 59). Yalnızca *Makâlât*'a istinad eden araştırmacılar, Ali Paşa'nın Anadolu beylerbeyi sıfatıyla Bağdat muhasarasına iştirak ettiğini yazarlar (bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 117).

[48] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 132; Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*, s. 38; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 801; *Vecihî, Devri ve Eseri*, haz. Ziya Akkaya, Ankara Üniversitesi DTCF, Doktora Tezi, Ankara 1957, s. 19 [bundan sonra "Vecihî, *Tarih*" şeklinde kısaltılacaktır].

[49] KK, nr. 266, s. 25. Varvar'ın Rumeli beylerbeyiliğine tayini için ayrıca bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133; Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*, s. 47; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 808; Vecihî, *Tarih*, s. 27; *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299–1648), Tahlil ve Metin*, haz. İbrahim Özgül, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 337-338 [bundan sonra "Kara Çelebi-zâde, *Ravza*" şeklinde kısaltılacak]; Nûrî İbrâhîm, *Fetih-nâme-i Bağdâd-ı Bihişt-âbâd*, (*IV. Murâd'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd-Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetih-nâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, içinde), s. 273. Topçular Kâtibi, Rumeli Beylerbeyi Arslanpaşazâde'nin vezir yapılmasından bahsederse de onun yerine kimin tayin edildiğini belirtmez. Ancak, devamında, ünvanını belirtmeksizin Varvar Ali Paşa'yı Rumeli beylerbeyi olarak yâd eder (bk. *Tarih*, II, 1109, 1113).

Varvar Ali Paşa, padişah Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Safevîleri sulha zorlamak için Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa komutasında gerçekleştirilen harekâta katıldı. Mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin Anlaşması'nın imzalanmasında hazır bulundu. Barışın tesis edilmesiyle Diyarbakır'a dönen ve Safevîlerden sulha mugayir bir hareket vuku bulması ihtimaline binaen bir süre burada beklemeyi uygun gören Mustafa Paşa, 4 Rebiülahir 1049/4 Ağustos 1639'da Varvar Ali Paşa'ya eyaletine gitmesi için izin verdi[50]. Rumeli beylerbeyiliğine ilaveten müfettiş de tayin edilen Varvar Ali Paşa, İlbasan'da isyan çıkartıp birkaç kadıyı öldüren Arnavut eşkıyalarını padişahın emriyle tedip etti. Bu vazifesinde Kemankeş Mustafa Paşa'dan yardım görmediğine dair *Makâlât*'ında dile getirdiği "*İdeydi Mustafa Paşa i'anet/İderdüm Arnavud'a çok ihanet*" şeklindeki sitemi[51], veziriazam ile aralarındaki soğukluğun tezahürüdür. Nitekim Sultan İbrahim cülûsunu müteakip Veziriazam Kemankeş Mustafa Paşa, Ali Paşa'yı 5 Zilkade 1049/27 Şubat 1640'da Rumeli beylerbeyiliğinden azl ve onun yerine de kendisine rakip olarak gördüğü Silahdar Mustafa Paşa'yı tayin ettirdi[52].

İstanbul'a gelen Varvar Ali Paşa'ya 26 Receb 1050/1 Kasım 1640'da Saruhan sancağı arpalık olarak verildi[53]. Buradan da 20 Zilhicce 1050/2 Nisan 1641'de Van beylerbeyiliğine tayin edildi[54]. Gurre-i Safer 1052/1 Mayıs 1642 tarihli hükümle kendisinden Van Kalesi'nin harap olan yerlerini tamir ettirmesi istendi[55]. Ali Paşa, Van beylerbeyiliğini tam bir buçuk yıl deruhte edip mazulen İstanbul'a döndüğünü yazar[56]. 10 Ramazan 1052/2 Aralık

---

[50] Kara Çelebi-zâde, *Zafernâme*, s. 62-70; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 809-812, 822-824. Vecihî, Mustafa Paşa'nın harekâtına ve sulha dair muhtasar malumat verir, ancak bu vesile ile Varvar Ali Paşa'ya temas etmez (bk. *Tarih*, s. 37-42). Topçular Kâtibi, Ali Paşa'ya Musul'a gelindiğinde eyaletine gitmesi için icazet verildiğini kaydeder (bk. *Tarih*, II, 1109-1115, 1125).

[51] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133.

[52] KK, nr. 266, s. 25. Ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, II, 1137; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 829; Vecihî, *Tarih*, s. 44-45.

[53] KK, nr. 266, s. 50. Ali Paşa, burayı Manisa livası adıyla zikreder (bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133).

[54] KK, nr. 266, s. 97.

[55] *89 Numaralı Mühimme Defteri*, haz. Eren Bahri Gök, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 8-9, hk. 14.

[56] Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133.

1642'de Van muhafazasında artık Mehmed Paşa bulunmaktadır. 17 Ramazan/9 Aralık tarihli hükümde de Ali Paşa, sâbık beylerbeyi sıfatıyla anılmaktadır. Bu son emre göre Varvar Ali Paşa, Divân'a gönderdiği arzında, bölgeye saldıran Safevîleri geri püskürten Erciş Sancakbeyi Mehmed'in yararlılığını bildirmiştir[57].

Bir süre mazûl kalan Varvar Ali Paşa, Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa Vak'ası'ndaki hizmetleri mukabilinde, 5 Cemaziyülevvel 1053/22 Temmuz 1643'de Çiftelerli Osman Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyiliğine getirildi[58]. 20 Receb/4 Ekim tarihli hükümle yeni beylerbeyi Ali Paşa'ya, selefinin emr-i hümâyûnla katlettiği Hacı Ali adlı eşkıyanın bazı adamları ve yoldaşlarının Osman Paşa aleyhindeki muhakeme taleplerine itibar etmemesi emredildi[59]. Kısa bir süre sonra, 22 Ramazan 1053/4 Aralık 1643'de Anadolu beylerbeyiliğine Tekeli Mustafa Paşa getirildi[60] ve Varvar Ali Paşa da hatt-ı hümâyûnla ikinci defa Adana beylerbeyi tayin edildi[61]. Yeni görevinden de kısa sürede azledilen Ali Paşa'ya 13 Safer 1054/21 Nisan 1644'de Bolu sancağı arpalık olarak verildi[62].

Bolu sancağı Gurre-i Cemaziyülevvel 1054/6 Temmuz 1644'de Mehmed Paşa'ya arpalık olarak tevcih edildi[63] ve Varvar Ali Paşa da aynı tarihte Veziriazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın şefaatiyle Ahmed Paşa'nın yerine, *Makâlât*'ta son vazifesi olarak zikrettiği Bosna'ya nakledilerek küçük yaşta

---

[57] *89 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 76-77, hk. 105, 10 Ramazan 1052/2 Aralık 1642; s. 77, hk. 106, 17 Ramazan 1052/9 Aralık 1642.

[58] A.RSK, nr. 1512, s. 47. Ayrıca bk. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", s. 169; Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133; *Târih-i Na'îmâ*, III, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 970. Topçular Kâtibi, Çiftelerli Osman Paşa'nın Cemaziyülevvel 1053/Temmuz-Ağustos 1643'de Halep beylerbeyiliğine nakledildiğini yazar, ancak onun yerine Anadolu beylerbeyiliğine kimin getirildiğini zikretmez (bk. *Tarih*, II, 1174). Kâtib Çelebi, Nasuh Paşa-zâde vakasını etraflıca nakletmesine rağmen bu münasebetle Varvar Ali Paşa'dan bahsetmez (bk. *Fezleke*, s. 837-839).

[59] *89 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 172-173, hk. 234, 20 Receb 1053/4 Ekim 1643.

[60] A.RSK, nr. 1512, s. 47. Nâ'imâ, sehven, Tekeli Mustafa Paşa'nın Şevval 1053/Aralık 1643 başında Anadolu beylerbeyiliğine getirildiğini yazar (bk. *Tarih*, III, 990).

[61] A.RSK, nr. 1512, s. 70. Ayrıca bk. Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 133.

[62] KK, nr. 258, s. 16; A.RSK, nr. 1512, s. 49.

[63] A.RSK, nr. 1512, s. 49; A.RSK, nr. 1515, s. 9.

ayrıldığı memleketine beylerbeyi oldu[64]. Bosna beylerbeyiliği, 19 Zilkade 1054/17 Ocak 1645'de Arslan Bey'e verildiyse de bu tevcihat pâye şeklinde yapıldığından[65] Ali Paşa vazifesini sürdürdü. Ancak Gurre-i Rebiülevvel 1055/27 Nisan 1645'de Ömer Paşa'nın Bosna beylerbeyiliğine tayiniyle[66] Varvar Ali Paşa mazul kaldı. 2 Ramazan 1055/22 Ekim 1645'de dördüncü kez, fakat bu defa bir gün öncesinden geçerli olmak üzere vezaretle Kıbrıs beylerbeyiliğine getirildi[67]. Bu vazifede iken Girne sancakbeyiliğine Derviş'in tayin edilmesine dair arzı payitaht tarafından kabul edildi[68]. Ali Paşa, Kıbrıs beylerbeyiliğini, 7 Receb 1056/19 Ağustos 1646'da Vezir Halil Paşa'nın buraya tayinine[69] kadar deruhte etti.

Vezir Varvar Ali Paşa, 14 Rebiülevvel 1057/19 Nisan 1647'de son vazife yeri olacak Sivas beylerbeyiliğine tayin edildi[70].

II. İSYANI

Varvar Ali Paşa'yı tarihe mâl eden hadise, Sivas beylerbeyiliği esnasında çıkarttığı isyandır. Dönemin kaynaklarında isyanın sebebi, seyri ve değerlendirilmesi hususunda farklı yaklaşımların olduğu görülür.

Sultan İbrahim'i tahtan indiren isyanın aktörlerinden olup 1651'de şeyhülislâmlığa getirilen Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, Varvar Ali Paşa'yı suçlayan bir anlatım tercih eder. Müellife göre, "Varvar Ali Paşa emsâline nisbet nev'an meyl-i vâdî-i insâf ile ittifâk idüp hükûmetgâhı sükkânı sâ'irlerden huzûra akreb idüği müsellem-i halk-ı âlem iken Sivas

---

[64] A.RSK, nr. 1512, s. 27; A.RSK, nr. 1515, s. 9. Ayrıca bk. Nâ'imâ, *Tarih*, III, 999. Varvar Ali Paşa, Anadolu beylerbeyiliğini müteakiben önce Adana beylerbeyiliğine, sonra da Bolu sancağına tayin edildiğini şahsen belirtmesine rağmen Haluk Gökalp, paşanın Anadolu'dan doğrudan Bosna'ya nakledildiğini kaydeder. Ayrıca Makâlât'ta lakapları zikredilmediği için Sultanzâde Mehmed Paşa ile Köprülü Mehmed Paşa'yı karıştırarak, Varvar lehine şefaatte bulunanın Köprülü olduğunu yazar (bk. "Makâlât-ı Varvarî", s. 117, 133-134).

[65] KK, nr. 258, s. 76; A.RSK, nr. 1516, s. 15.

[66] A.RSK, nr. 1512, s. 27.

[67] A.RSK, nr. 1512, s. 72; A.RSK, nr. 1517, s. 46.

[68] A.RSK, nr. 1517, s. 89.

[69] A.RSK, nr. 1512, s. 72; A.RSK, nr. 1517, s. 109.

[70] A.RSK, nr. 1512, s. 56.

virildükde Sâlih Paşa ziyâde garâmet çekdirdüğinden mâ'adâ henûz deynlerin edâya ibtidâ itmedin kırk bin guruşluk köşk döşemesi teklîf-i anîfine mübtelâ idüp kemâl-i aczinden sûret-i muhâlefet göstermeğin belki muktezâ-yı cibilleti olan laffâflık yüzinden 'cümle düyûnımı edâ itmedikce mansıbı dahi virdükleri âdeme zabt itdirmem' deyü ırak yerde urduğı lâf ü güzâfa vücûd virilmeğin nâmı defter-i isyâna sebt" olundu. Devlet erkânı nezdinde Varvar Ali Paşa'nın izalesi, Bosna'ya saldıran düşmanın defedilmesinden daha mühim hale geldi. Zira düşmana taarruz edildiğinde onlardan edebe muhalif bir hareket sâdır olmayacağı malum idi. Bu yüzden kendisini Sivas'tan çıkartmak maksadıyla Varvar'a, savaşın sürdüğü Girit'e gitmesi teklif edildi. Bu emre itaatte tereddüdü görülünce de Sivas beylerbeyiliği İpşir Paşa'ya verilerek, Ali Paşa'yı mutlaka şehirden çıkartması tembihlendi[71].

Kâtib Çelebi, eserini kaleme alırken zaman zaman Kara Çelebizâde'ye de müracaat etmesine karşılık ondan tamamen farklı bir şekilde, evvela Sultan İbrahim'in iktidarında Harem kadınlarından ötürü devlet idaresinde yaşanan "ihtilâli" ele alır ve ardından Varvar Ali Paşa isyanına geçerek suçu iki taraf arasında paylaştırır. Müellife göre; Ramazan 1057/Ekim 1647'de İstanbul'dan adam gönderilip bayram harçlığı olarak otuz bin guruş yollaması istenince, Varvar Ali Paşa şehrin ileri gelenlerini topladı. Sivas eyaletinin senelik mahsulü ve kendi zamanındaki varidatı hesaplattırıp bu meblağı ödemesinin mümkün olmadığını söyleyerek talebe itiraz etti. Kısa bir süre sonra talep yinelendiyse de Ali Paşa, gelen adamı sert bir şekilde tehdit edip geri göndererek emri yerine getirmemekteki ısrarını sürdürdü[72].

Kara Çelebizâde'nin hiç temas etmemesine mukabil Kâtib Çelebi, para isteğinin reddinden sonra İstanbul ile Varvar Ali Paşa'nın bir de İpşir Mustafa Paşa'nın Sivas'ta bulunan nikâhlı karısı yüzünden karşı karşıya geldiklerini nakleder. Müellife göre; daha para talebini reddettiği vakit İstanbul, Varvar'ın azli hususunda kesin olarak kararını vermişken "müdâraya" başvurdu. Sivas beylerbeyine yeni bir ferman gönderilerek, Gürcü hanlarından Mavrol'un kızı olup güzelliği ile meşhur İpşir Paşa'nın

[71] Kara Çelebi-zâde, *Ravza*, s. 413-414.

[72] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 954-955. Nâ'imâ, bu para meselesini Kâtib Çelebi'den naklettikten sonra, Ali Paşa'nın gelen mübaşire, "Ben bu kadar akçeyi nereden vereyim, halkın malını alıp kat'-ı tarîk mi edeyim" dediğini kaydeder (bk. *Tarih*, III, 1113).

hanımı Perihan'ı, Sultan İbrahim'e takdim edilmek üzere İstanbul'a yollaması emredildi. Varvar Ali Paşa, birisinin nikâhlı hanımını bir başkasına teslim edemeyeceğini söyleyerek dindarlık üzere sebat gösterip bu talebi de geri çevirdi. İstanbul, bu defa ısrarcı olmadı ve Varvar Ali Paşa'ya mukarrernâme gönderdi. Lâkin Ali Paşa, İstanbul'un arzu ve uygulamaları sebebiyle imparatorluğun geneline hâkim hoşnutsuzluktan ötürü herkesin kendisini destekleyeceği beklentisiyle bir kurtarıcı olarak ortaya çıkmaya karar verdi. Nasıl ki Şehnâme'de anlatıldığı gibi İranlı demirci Gâve, Dahhâk'ın zulmü karşısında halkı ayaklandırmışsa kendisi de âlemden ihtilâl ve fesadı defedecekti. Kâtib Çelebi, isim ve makam telaffuz etmeden, bazı kimselerin de Ali Paşa'yı isyana tahrik ettiklerini belirtir[73].

Muasır müelliflerden Hasan Vecihî, İstanbul'un Varvar Ali Paşa'yı isyana sevkeden taleplerinden bahsetmez. Sadece Sivas Beylerbeyi Ali Paşa'nın, padişahın zihnî durumundan ötürü devlet ve saltanat işleri kadınların elinde bulunduğundan beylerbeyiler ve diğer ümerâ kısa bir süre içinde azledilmektedir; bu yüzden halk perişan ve memleket harap olmaktadır; makam sahiplerinin bir araya toplanıp bu durumunun düzeltilmesini padişahtan talep etmeleri dinen gereklidir; üç sene tamamlanmadan ümerânın tebdil edilmeyeceğine dair bir hatt-ı hümâyûn çıkartılırsa memleket yeniden nizama kavuşacaktır mealinde mektuplar göndererek ümerâyı Üsküdar'a yürümeye davet ettiğini ve şahsen asker toplamaya başladığını kaydeder[74]. Vecihî, memleketin içinde bulunduğu duruma dair Varvar'a atfettiği eleştirinin bir benzerini kendisi de, eserinde bu isyanı anlattığı kısımdan önce, imparatorluğun güzide sancaklarından ve yüksek gelirli eyaletlerinden bazılarının padişahın musahip ve nedimlerine,

---

[73] "...âlemin dil-gîrligine mağrûr olup halkı kendiye yâr olur sandı. Diledi ki Gâve-i âhenger gibi sâhib-i zuhûr olup bu ihtilâl ü fesâdı 'âlemden ref' eyleye. Ba'zı muharrikler dahi mezbûru hurûca tahrîk idüp, taşra çıkmış bulunmağın, '*Âsitâne'ye giderim'* deyu 'azîmetinden dönmeyüp...", bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 955. Nâ'imâ, Kâtib Çelebi'nin değerlendirmesine, "Bu makûle umûr ise imdâd-ı semâvîye muhtac olup bağy u hurûc ile ilâç-pezîr olmadığın mülâhaza eylemedi" ilavesinde bulunur (bk. *Tarih*, III, 1113).

[74] Vecihî, *Tarih*, s. 74-75. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, bu hususta Vecihî'yi aynen nakleder (bk. *Solak-zâde Tarihi*, II, haz. Vahit Çubuk, Ankara 1989, s. 573). Nâ'imâ, Kâtib Çelebi ile Vecihî'nin verdikleri malumatı birleştirmeyi tercih etmiştir (bk. *Tarih*, III, 1113-1114).

bazılarının da hasekilere tevcih ve taksim edilmesi münasebetiyle yapar[75]. Dolayısıyla müellifimiz açısından Varvar Ali Paşa hadisesi, imparatorlukta yaşanan keşmekeşin tabii bir neticesidir, ki belki de bu yüzden Kâtib Çelebi ve Kara Çelebizâde'nin aksine isyan çıkartmasından ötürü Sivas beylerbeyini tenkit etmez.

Varvar Ali Paşa ise Ocak 1648 başlarında Evliyâ Çelebi'nin de maiyetinde bulunduğu ve tam da o günlerde yeni veziriazam [Hezârpâre] Ahmed Paşa ile arası bozuk olan Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya gönderdiği bir mektupta isyanının gerekçesini, kendisini payitahta davet edenleri ve destekçilerini anlatır. Bu mektupta Varvar Ali Paşa, Veziriazam Ahmed Paşa'nın 11 veziri öldürdüğünü, kendisini de Sivas beylerbeyiliğinden azlettirdiğini, İpşir Mustafa Paşa'nın hanımı Perihan'ı Sultan İbrahim'e göndermediği için kellesini almak üzere üç kere kapıcıbaşılar ve hasekilerin Sivas'a geldiğini, ancak bunlara başını teslim etmediğini yazar. Yine bu mektuba göre; İstanbul'daki Valide Kösem Mahpeyker Sultan, cümle vüzerâ, vükelâ, ayân-ı kibâr ve yedi ocak halkı, Varvar Ali Paşa'yı ayak sürüyerek asker toplayıp Üsküdar'a kadar ilerlemeye davet ediyorlardı. Üsküdar'a geldiğinde, "şer'le davam vardır" diyerek Veziriazam Ahmed Paşa, Cinci Hüseyin Efendi, Şeyhülislâm Hacı Abdürrahim Efendi, Kadıasker Mülakkab Muslihiddin Efendi, Bektaş Ağa, Çelebi Kethüda, Muslihiddin Ağa ve Kara Çavuş'un kendisine teslimini isteyecekti. Varvar Ali Paşa; Çavuşzâde Mehmed Paşa'nın, İpşir Paşa'nın, Şehsüvâroğlu Gazi Paşa'nın, Kütahya Paşası Küçük Çavuş'un, kısacası üç vezir, yedi beylerbeyi ve 11 sancakbeyinin kendisiyle birlikte İstanbul'a yürüyeceklerini de belirtiyordu. Mektubunun sonunda Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya, şayet kellesini Ahmed Paşa'dan kurtarmak istiyorsa kendisi ile Tokat Kalesi altında birleşip payitahta ilerlemesini teklif ediyor ve "Umayızdır kim yâ taht ola, yâ baht" diyerek sözlerini bitiriyordu[76].

Görüldüğü üzere, müelliflerin naklettikleri ile Ali Paşa'nın mektubundaki malumat birbirini ikmâl etmektedir. İstanbul, önce emirlerini yerine getirmeyen Ali Paşa'yı görevinden azledip öldürmek istemiş, ancak

---

[75] Vecihî, *Tarih*, s. 73. Ayrıca bk. Feridun M. Emecen, "İbrahim", *DİA*, XXI, 278.

[76] Varvar Ali Paşa'nın Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya mektubu, bk. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, s. 198.

muvaffak olamamıştır. Paşayı Sivas'tan çıkartma teşebbüsünden de netice alınamayınca kış şartlarında başka bir şey yapamayacağını bilen, bir yandan da Haydaroğlu İsyanı ile meşgul olan[77] İstanbul, mukarrernâme göndererek durumu yatıştırmaya çalışmıştır. Buna mukabil Rumeli beylerbeyi sıfatıyla karşıladığı Sultan İbrahim'in iktidarında, başka bir deyişle 1640-1647 arasında Sivas da dâhil toplam sekiz kez görev yeri değiştirilen Varvar Ali Paşa için Saray'ın talepleri ve maruz kaldığı muamele, tabir-i caizse, bardağı taşıran son damla olmuştur. Tam da bu esnada iktidar hiziplerinin meseleye müdahil olmaları, İstanbul-Sivas gerilimine büsbütün farklı bir karakter kazandırmıştır.

Esasen İstanbul'daki iktidar mücadelesi yeni olmayıp, bilhassa Kemankeş Mustafa Paşa'nın katledilmesinden (21 Zilkade 1053/31 Ocak 1644) sonra sırasıyla onun yerine geçen Sultanzâde Mehmed Paşa ve Salih Paşa zamanlarında giderek şiddetlendi[78]. Hizip kavgalarının baskısıyla ve de bu rekabeti derinleştirecek şekilde, saltanatının ilk dört yılının aksine devlet işlerinden uzaklaşıp Harem'e çekilen, ruhî sıkıntıları artan ve ağırlaşan Sultan İbrahim, bu yıllarda çocuk yaştaki kızlarını evlendirmeye başladı[79]. Kâtib Çelebi, henüz 2-3 yaşlarındaki sultanların evlendirilmelerini, padişahın ahvalindeki değişiklikten ve kadınlar ile cariyelerin tahakkümlerinden kaynaklanan bir gariplik olarak nitelendirip tenkit etse[80] de Sultan İbrahim'in yakın çevresinde damatlardan müteşekkil sâdık bir hizip oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen hizip mücadelesi bir süre sonra bizzat Sultan İbrahim'e yönelmiş, padişahın iktidarı tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim Hasan Vecihî, Veziriazam Salih Paşa'nın memleketteki ihtilâle son vermek için Sultan İbrahim'i tahtan indirip yerine şehzâdelerden

---

[77] Bu isyan hakkında bk. Kara Çelebi-zâde, *Ravza*, s. 410; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 952, 956-957, 977-978.

[78] Feridun Emecen, "İbrahim", s. 277.

[79] Sultan İbrahim, kızlarından Fatma Sultan'ı daha üç yaşındayken 1645'de Musahib Yusuf Paşa'yla, onun bir sene sonra katli üzerine bu defa Musahib Fazlı Paşa'yla, Gevherhan Sultan'ı dört yaşındayken 1646'da Cafer Paşa'yla ve yine onun katli akabinde muhtemelen 1647'de de Çavuşzâde Mehmed Paşa'yla, Beyhan Sultan'ı iki yaşındayken 1647'de Hezarpâre Ahmed Paşa ile evlendirmiştir (bk. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 63-65).

[80] "...televvün-i ahvâl-i şehriyâri ve tegallüb-i zenân ü cevârî muktezâsınca yevmen feyevmen zuhûr iden evzâ'-ı garîbeden bir dahi...", Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 978.

birisini geçirmek istediğini; bu düşüncesini Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'ye açtığını, onun da gizlice Valide Kösem Sultan'ı durumdan haberdar ettiğini; Salih Paşa'nın niyetini öğrenen Sultan İbrahim'in veziriazamı derhal öldürttüğünü (Eylül 1647) nakleder[81].

Musa Paşa'nın birkaç günlük sadaretinden sonra onun yerine geçen [Hezârpâre] Ahmed Paşa, ilk iş olarak Salih Paşa'nın ailesi ve adamlarına yönelik büyük bir tasfiyeye girişti. Salih Paşa'nın Bağdat beylerbeyiliğine tayin ettiği hazinedârı İbrahim Paşa, yeni veziriazam tarafından azledilmesini kabul etmeyip isyan çıkartınca katledildi; Salih Paşa'nın kardeşi Murtaza Paşa, isyan duyulduğunda Bağdat eyaleti verilerek o tarafa gönderilmişken Diyarbakır'da öldürüldü. Paşanın bir diğer kardeşi olup İstanbul'da bulunan Zülfikâr Ağa'nın malları müsadere edildi. Veziriazam Ahmed Paşa, Salih Paşa ahfadından olup bazı eski meselelerden ötürü kızgın olduğu Erzurum Beylerbeyi Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı da bu esnada fırsat bulup Kars'a tayin ettirdi ve oraya vardığında öldürülmesi için emir göndertti[82]. Evliya Çelebi, Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya, daha bu tasfiyenin hemen başında, Kösem Sultan, Uzun Ali Ağa, Rodosî Mehmed Efendi ve Kuşçu Mahmud Ağa'dan yüzlerce mektup geldiğini kaydeder. Bu mektuplarda Mehmed Paşa'ya, İbrahim Paşa'nın katline emir gittiği haber verilmiş, veziriazamın eskiden beri kendisine karşı kin beslediği hatırlatılmış, bu yüzden muhakkak azledileceği söylenerek asker toplaması tavsiye olunmuş, Varvar Ali Paşa'nın katli için adamlar gönderildiği de hassaten ilave edilmiştir[83].

---

[81] Vecihî, *Tarih*, s. 73-74 ve ondan naklen Solak-zâde, *Tarih*, II, 572. Kâtib Çelebi, Salih Paşa'nın o günlerde "yürek sıkılmak" hastalığına tutulan Sultan İbrahim'in İstanbul'a araba sokulmamasına dair yasağını lâyıkıyla yerine getiremediği için öldürüldüğünü nakleder (bk. *Fezleke*, s. 952-953). Salih Paşa'nın katline dair bir değerlendirme için bk. Feridun Emecen, "İbrahim", s. 277-278.

[82] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 956-957, 977-978.

[83] "Paşa efendim! Başına tedârik gör. İşte Sâlih Paşa merhûmun ibtidâ hazînedârı ve ba'dehû kethüdâsı olan Bağdâd valisi İbrâhîm Paşa katline âdem gitdi. Sen dahi Sâlih Paşa çelebisisin ve ma'lûmunuzdur kim hâlâ Sadrıa'zam Ahmed Paşa, Bâkî Beğ ve Mestân Beğ oğullarıyçün sana ne kadar adâveti vardır. Gâfil me-bâş, başına asker cem' edüp başına bir tedârik gör. Sana da elbette ma'zûlluk mukarrerdir. Ana göre amel idesin ve Varvar Alî Paşa, İpşir Paşa'nın karısın İbrâhîm Hân'a nâ-şer'î vermedüğü içün Sivas'dan Varvarı ma'zûl edüp katline âdemler gitmişdir. Sakın hâ! Tenbîhü'l-gâfilîndir, başına tedârik gör…", bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 192.

İstanbul'dan gerek Varvar Ali Paşa'ya gerekse Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya gelen mektuplarda dikkati celbeden ilk husus, her ikisini de isyana teşvik ve tahrik eden müşterek ismin Kösem Sultan olmasıdır. Valide sultanın böylece, tasfiyenin hedefindeki Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı ve Varvar Ali Paşa'nın şahsında sürekli görev yerlerinin değişmesinden huzursuz olan ümerâyı bir araya getirmeye çalıştığı aşikârdır. Mamafih kanaatimizce Kösem Sultan'ın gâyesi, İstanbul'da ifşa olduğu için akim kalan taht değişikliği teşebbüsünü şimdi Anadolu'dan gelecek destekle gerçekleştirmekten ziyade, başta yeni veziriazam olmak üzere padişahı kuşatan hizibin bertaraf edilmesidir. Zira Sultan İbrahim'in yerine şehzâdelerden birinin geçmesi, Kösem Sultan'ın valide sultanlığının, dolayısıyla siyasî nüfûzunun sona ermesi demekti. Nitekim 1648'de torunu IV. Mehmed'in tahta cülûsundan kısa bir süre sonra yeni padişahın annesi Hatice Turhan Sultan ile aralarında baş gösteren iktidar kavgası 1651'de Kösem Sultan'ın Harem'de bir cinayete kurban gitmesiyle neticelenecektir[84].

Payitahttan giden mektuplar Anadolu'da karşılık buldu. Defterdarzâde Mehmed Paşa, gelen mektuplar üzerine evvela, tıpkı Abaza Mehmed Paşa gibi, Erzurum Kalesi'ne kapanmak istediyse de buradaki yeniçerilerin direnişiyle karşılaştı. 10 Zilkade 1057/7 Aralık 1647'de şehri teslim almak için yeni beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa'nın mütesellimi Erzurum'a geldi. Onun ardından da İbrahim Paşa'nın kapıhalkı, efendilerinin katledildiği haberiyle şehre gelerek Defterdarzâde'nin maiyetine katıldı. Yine bu sırada Defterdarzâde'ye, kendisine Kars beylerbeyiliği verildiğinden derhal buraya gitmesine dair yeni bir ferman teslim edildi. Ancak Mehmed Paşa, son gelişmeler üzerine bu emre uymadı ve yanında bulunan Seydî Ahmed Paşa ile birlikte 18 Zilkade/15 Aralık'ta Erzurum'dan ayrıldı. Kış şartlarında meşakkatli bir yolculukla Erzincan'a ulaştı. Burada Varvar Ali Paşa'nın yukarıda zikredilen mektubunu aldı. Maiyetindekilerle müşaverede bulunan Defterdarzâde, Evliyâ Çelebi'nin ifadesiyle, Sivas beylerbeyi ile "celâlî olmak" üzere o tarafa hareket etti ve kendisiyle İstanbul'a gideceğine dair

[84] Ancak yine de Kösem Sultan, bir rivayete göre, Veziriazam Salih Paşa ile birlikte darbe planlamış olduğu gerekçesiyle Sultan İbrahim'in son zamanlarında Harem'den çıkartılmış, hatta Rodos'a sürülmek istenmiştir. Tafsilat için bk. M. Cavid Baysun, "Kösem Sultan", *İA*, VI, 915-923; Mücteba İlgürel, "Kösem Sultan", *DİA*, XXVI, 273-275; Feridun Emecen, "İbrahim", s. 278.

yemin ettiği muhabbetnâmesini Çaşnigirbaşı Siyavuş Paşa ile Varvar'a gönderdi[85].

Varvar Ali Paşa ise asker toplamaya başlamıştı. Sivas beylerbeyinin harekete geçtiği haberi Anadolu'da yayıldıkça paşanın etrafında toplananların sayısı arttı. Paşanın yanına gelenlerden bazıları memleketten önce kendi durumlarını düzeltmek arzusuyla etrafta soygunculuk yapmaya giriştiler. Zulüm ve adaletsizlikleri sona erdirmek iddiasıyla meydana atılan Ali Paşa, önce bunları engellemeye çalıştı. Fakat bu defa da etrafına toplanan sekban ve levendler dağılmaya başladı. Varvar Ali Paşa, eşkıyalıklara göz yummak zorunda kaldı. Sivas beylerbeyinin hazırlıkları İstanbul'a ulaşınca gelişmeleri incelemek ve bilgi toplamak üzere bölgeye güvenilir adamlar gönderildi[86]. Köprülü Mehmed Paşa'ya Muharrem 1058/27 Ocak-25 Şubat 1648'de Karaman beylerbeyiliği verilerek Varvar Ali Paşa'nın üzerine yürümeye hazırlanması emredildi[87].

Payitaht, baharın gelmesiyle Varvar'a karşı daha kesin tedbirler aldı. Rebiülevvel 1058/26 Mart-24 Nisan 1648'de Varvar Ali Paşa azledilip, Anadolu Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa'ya Sivas eyâleti ve Varvar'a karşı hazırlanan birliklerin serdarlığı verildi[88]. Ancak İpşir Paşa'nın Varvar Ali Paşa ile kadim hukuku vardı. Bu yüzden önce, "Hak söz söyleyen adamın üzerine nice varalım nâ-hâk yere nice katl edelim" diyerek kendisine verilen görevi kabul etmek istemedi. İstanbul'dan Mirahur Şaban Ağa ile yeni bir hatt-ı hümâyûn gönderilip "ya başı ya başın" diye tehdit edilince vazifeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada, Anadolu'da bazı beylerbeyilere gizlice

---

[85] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 192-198. Karşılaştırma için bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 977-979.

[86] Vecihî, etrafına topladığı bu levendlerin sebep oldukları zulümlerden ötürü Varvar Ali Paşa'yı tenkit eder (bk. *Tarih*, s. 75). Ondan naklen aynı tenkitler için bk. Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1113-1114; Solak-zâde, *Tarih*, II, 573.

[87] "[Muharrem 1058/27 Ocak-25 Şubat 1648'de] Şehr-i Köprü'ye dâhil olup şehr içre bir gulgule ve velvele-i azîme râst geldik. Meğer Köprülü Mehemmed Paşa'ya Âsitâne tarafından Varvar Alî Paşa celâlî üzre gitmeğe fermân gelüp "Bu kışda kıyâmetde ma'zûlen biz kande gidüp kan içinde kalalım" deyü cümle halk cavk cavk olup güft [u] gû ederler", bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 208-210.

[88] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 979.

gönderilen emirlerde, birer bahane ile bulundukları yerlerden çıkıp duruma göre İpşir Paşa'nın yanına gitmeleri tembihlenmişti[89].

Varvar Ali Paşa, Sivas'a gelen İpşir Mustafa Paşa'nın mütesellimine[90], kendisinin padişaha âsî olmadığını söyledi ve herhangi bir zorluk çıkartmadan eyaletin idaresini teslim etti. Sonra da "benim şer'i davam vardır" deyip İstanbul'a gitmek üzere beraberindeki askerlerle Sivas'tan ayrılıp Tokat'a yöneldi. Buraya vardığında Canik Mutasarrıfı Dilâver Paşa'nın zulmünden perişan olan halk gelip kendisinden yardım isteyince bir ağasını birkaç yüz levend ile onun üzerine gönderdi[91]. Yanında bulunan İpşir Paşa'nın hanımını Tokat Kalesi'ne bıraktı. Kendisi ağır ağır ilerleyerek yedi bin askerle Turhal sahrasına bir müddet ordugâh kurdu ve Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya yeni bir mektup yazdı.

İlk mektubunda sadece Veziriazam Ahmed Paşa'yı suçlayan Varvar Ali Paşa'nın, bu defa doğrudan doğruya Sultan İbrahim'i tenkit ettiği görülür. Varvar Ali Paşa mektubunda, Ahmed Paşa'nın "ilkâsıyla" kendisinden İpşir Paşa'nın hanımını talep eden Sultan İbrahim'in müteaddit fermanlarını dinlemediğini, bunu duyan padişahın kendisini azledip katledilmesi için adamlar gönderdiğini, fakat "avret hatırıyçün avret sözüne uyan avretden kötüdür" deyip Sivas'tan çıktığını ve hâlen 7 bin askerle Turhal sahrasında bulunduğunu haber veriyordu. Üsküdar'a vardığında payitahttan 70 kişinin katlini talep edeceğini bildiriyordu. Sadaret mührünü Defterdarzâde'ye, Mısır beylerbeyiliğini kendisine, Şam'ı İpşir Paşa'ya, Bağdat'ı Süleyman

---

[89] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1131-1132. Kâtib Çelebi, İpşir Paşa'nın, Varvar Ali Paşa ile şahsi münasebetinden söz etmeksizin, isyanı bastırma emri verilince evvela "imtinâ" gösterdiğini, fakat Şaban Ağa'nın getirdiği kati ferman karşısında vazifeyi kabullendiğini yazar (bk. *Fezleke*, s. 979). Gerek Kara Çelebi-zâde (bk. *Ravza*, s. 414) gerekse Vecihî (bk. *Tarih*, s. 75), İpşir Paşa'nın itirazından bahsetmezler. Ayrıca bk. M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bâzı Belgeler", *Tarih Dergisi*, sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 46-47.

[90] Kara Çelebi-zâde, *Ravza*, s. 414. Nâ'imâ, İpşir Paşa'nın eyaleti devralmak için bizzat Sivas'a geldiğini kaydeder (bk. *Tarih*, III, 1132). Ancak, önce mütesellim Sivas'a gelmiş olmalıdır. Zira İpşir Paşa, Haydaroğlu'nu ancak 21 Mart'ta mağlup edebilmiştir (bk. Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa", s. 46).

[91] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1132. Kara Çelebi-zâde, Varvar Ali Paşa'nın, "vâkıf-ı sırr-ı zamîr-i vüzerâ olmağın" Sivas'ı İpşir Paşa'nın mütesellimine teslim ederek "sûretâ emr-i âlîye imtisâl" ve üç bin kadar atlı ve sekbanla İstanbul yoluna düştüğünü kaydeder (bk. *Ravza*, s. 414).

Paşa'ya, Halep'i Çavuşzâde'ye, Erzurum'u Melek Ahmed Paşa'ya isteyeceğini vaadediyordu. Yedi vezir, on beylerbeyi ve sayısız sancakbeyiler ile birlik olup, adaletle muamele edip bir yumurtayı bir akçeye alarak İstanbul'a varacağını ve şer'le davasını icra edeceğini yazıyordu. Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı da vakit kaybetmeden Bursa civarında kendisine katılmaya davet ediyordu[92].

Varvar Ali Paşa'nın, kendisini, başlangıçta veziriazama karşı açtığı bayrağın altına davet etmesine müspet karşılık veren Defterdarzâde, şimdi isyanın hedef değiştirmesinden memnun olmadı. Cevâbî mektubunda evvela, "Cenâbınızın hod hasmı pâdişâhdır, pâdişâh âdil gerek kim şer' ile da'vâm var diyesiz. Nâ-şer'î bir âdemin ehlin almak murâd edinen imâmın mezâhib-i erba'a fetâvâlarında imâmeti sahîh olmaduğu hod azherü mine'ş-şemsdir. Böyle olan imâma niçe iktidâ edüp niçe mu'âvemet edüp niçe şer' ile da'vâm vardır dersiz ve umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdan idüğü ma'lûmunuzdur" diyerek Ali Paşa'yı uyardı. Abaza Mehmed Paşa ve özellikle de Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa vakalarını hatırlatıp, kesinlikle Üsküdar'a gitmemesini ve İpşir Paşa'ya güvenmemesini ihtar etti. Kütahya'dan mazul Küçük Çavuş Paşa, Kethüdâzâde Bâki Paşa, Dede Osman Paşa, Seydî Ahmed Paşa, Ketağaç Paşa, Deli Dilâver Paşa ve birçok ümera da maiyetinde olduğu halde 12 bin askerle Ankara Kalesi'ne kapanmak istediğini, fakat muvaffak olamadığını, şimdi Murtat-ovası'nda kendisini beklediğini bildirdi. Eskişehir altında bir araya gelip, etrafı yakıp yıkmayı teklif etti. Bu sayede yanlarındaki askerlerin de suça iştirak etmiş olacaklarından kendilerinden ayrılamayacaklarını iddia etti. İstanbul'daki düşmanlarından ancak bu şekilde intikam alabileceklerini savundu. Bunları kabul etmezse kendisiyle birlikte hareket etmeyeceğini bildirdi[93].

Evliyâ Çelebi, efendisi Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın bu mektubunu Amasya yakınlarındaki Gergeran Kasabası'nda 40-50 bin askeriyle ordugâh

---

[92] Varvar Ali Paşa'nın Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya mektubu, bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 230-231. Bu mektup için ayrıca aynı eserden naklen bk. Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 119.

[93] Defterdârzâde'nin Varvar Ali Paşa'ya mektubu için bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 231-233. Evliyâ Çelebi, şahsen Varvar Ali Paşa'nın mektubu "eblehâne" olarak tavsif ettiği gibi, Defterdârzâde'nin de Varvar için, "Ne ahmak herifdir. Mektûbunda cemî'î hamâkatin ve bî-tedbîrliğin ifşâ etmek içün hâl-i dilin i'lâm eylemiş" dediğini nakleder. Ayrıca bk. Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 119-121.

kuran Varvar Ali Paşa'ya teslim etti. Mektubu okutturan Ali Paşa, Evliyâ Çelebi'ye, "...Engürü kal'asına niçe kapanmadınız. Hayfa, dirîğ, işte bir iş ederdiniz kim devr-i kıyâmete dek kılıcınız arşa aşup ol zamân İslâmbol keferelerinden intikâm alınırdı. Olmaya, illâ hayr" diyerek teessüfünü bildirse de Defterdarzâde'nin yanında çok asker bulunmasından duyduğu memnuniyeti açıkça gösterdi. Aynı gün Ali Paşa'nın konakçısından, Köprülü Mehmed Paşa ve yedi beylerbeyinin Osmancık Köprüsü ile Sarmaşıklıkayabeli'ni tutup metrisler kazarak yalçın kayaların üzerine büyük taşlar yığdıklarından o taraftan geçilemeyeceği; Amasya paşası Hüseyin'in Direklibel'i kesip köyleri boşalttığı; bütün reayanın sarp dağlara, mağaralara ve kalelere çekildikleri; bu yüzden yol boyunca erzak ve adam temininin mümkün olmadığı haberi geldi. Bunun üzerine Varvar Ali Paşa, Kızılırmak geçidinden yoluna devam etme kararı aldı ve tuğlarını o tarafa gönderdi[94].

Ali Paşa'nın maiyetindeki askerle İstanbul'a ilerleyişiyle ilgili haberler 10 Rebiülâhir 1058/4 Mayıs 1648'de Divân'a ulaşmıştı. Hemen Serdar İpşir Mustafa Paşa'ya yeni emirler gönderildi. İki gün sonra Bağdat muhafazası için bir miktar yeniçeri yazılarak Üsküdar'a geçirildi. Bunlar, iktiza ederse İpşir Paşa'nın yanına gidip Varvar Ali Paşa'ya karşı mücadele edeceklerdi[95]. Zaten İpşir Paşa da kendisine gönderilen hatt-ı hümâyun gereği Ali Paşa'nın peşinden yavaşça ilerlemekteydi. Fakat aynı dava uğruna yola düştüğüne dair sahte mektuplarla Varvar'a gerçek niyetini hissettirmemeye çalışıyordu ve son ana kadar bunda başarılı da oldu[96].

Varvar Ali Paşa ise, yanında Evliyâ Çelebi de olduğu halde Gergeran'dan hareketle Dankaza ve Bardakçı Baba köyleri üzerinden Kızılırmak kıyısına ulaşmıştı. Nehri rahat bir şekilde geçerek Ayrık Sahrası'na kondu. Burada civar vilayetlerden getirilen binlerce araba zahire Varvar'ın askerine

[94] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 233. Varvar Ali Paşa'nın takip ettiği yol hususunda ayrıca bk. Evliyâ'dan naklen Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Yol Ağı*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2010, s. 243.

[95] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 981. Nâ'imâ, Kâtib Çelebi'ye istinad etmesine rağmen, İstanbul'dan Varvar'a karşı yeni asker gönderilmesinin tarihini Rebiülevvel 1058/Mart-Nisan 1648 olarak verir (bk. *Tarih*, III, 1132).

[96] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1132. Varvar Ali Paşa'nın Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektuplardan, İpşir Paşa'nın kendisine müteşekkir olduğu ve bu yüzden de destek vereceği hususunda herhangi bir şüphesinin bulunmadığı anlaşılmaktadır (bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 198, 230-231).

teslim edildi. Tekrar yola çıkan Varvar Ali Paşa, Kızılırmak boyunca Mehmed Şâh Dede Tekkesi, Durduk Köyü, Hüsâm Efendi Tekkesi ve Kum Baba Tekkesi menzillerini takip ve yol üstündeki ziyaretgâhlarda dua ederek Türkmân Keskini'ne ulaştı. On gün bu havalide dolaştıktan sonra Sarı Köy'e kondu. Bu sırada casuslardan, Köprülü Mehmed Paşa'nın beraberindekilerle saldırıya geçmeye hazırlandığı haberi geldi. Bu istihbarat karşısında şaşkınlığını Evliyâ Çelebi'ye, "Ben seninle bileyim ve yoluna kurbânım diyenlerden biri [olan] Köprülü Mehemmed Paşa dörd eyâlet sancağı askeriyle üzerime geliyor" diyerek ifade eden Varvar, ertesi gün yanına altı bin seçme asker alıp Köprülü'nün üzerine yürüdü.

Kurşumlıdağı eteğinde yapılan ve bir saat süren savaşta Köprülü Mehmed Paşa, Amasyalı Kör Hüseyin Paşa, Divriği Beyi Kara Sefer Paşa ve Amasyalı Hacı Efendizâde mağlup ve esir oldular. Varvar Ali Paşa, esir bey ve paşaların ellerini bağlatıp boğazlarına zincir taktırdı ve onları yolda kendi adamlarının öldürülmesini izleterek yaya olarak ordugâhına getirtti. Sonraki yıllarda bir devre adını veren Köprülü Mehmed Paşa ile beraberindeki beş beylerbeyi zincirlerle Varvar Ali Paşa'nın çadırının direklerine bağlandı. Evliyâ Çelebi'nin Varvar Ali Paşa nezdinde esir paşaları serbest bıraktırma teşebbüsü bir netice vermedi. Varvar, bazı beylerbeyilere de askerleriyle gelip kendisine katılmaları, aksi takdirde cezalandırılacaklarına dair emirler gönderdi. Evliyâ Çelebi'ye göre bu zaferden sonra, yeni katılımlarla Varvar'ın askerlerinin miktarı 37 bine ulaştı[97].

[97] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 233-235 ve ondan naklen Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 121. Kâtib Çelebi, sadece Varvar Ali Paşa'nın 15 Rebiülâhir 1058/9 Mayıs 1648'de Osmancık'a, 26 Rebiülâhir/20 Mayıs'ta Çerkes'e geldiğini, bir menzil uzağında olan Kör Hüseyin Paşa ve Torbalı Mehmed Paşa'yı kendisine katılmaya davet ettiğini, gelmeyince üzerlerine yürüyüp bunları mağlup ettiğini, tekrar Çerkes'e yönelmişken İpşir Paşa'nın saldırısına uğradığını nakleder (bk. *Fezleke*, s. 981-882). Vecihî (bk. *Tarih*, s. 75) ve ona istinaden Solak-zâde (bk. *Tarih*, II, 574), Karaman Beylerbeyi Köprülü Mehmed Paşa ile Karahisar Sancakbeyi Hüseyin Paşa'nın sair askerin gelmesini beklemeyip maiyetlerindeki az miktarda askerle Varvar'ın üzerine yürüdüklerini, yaşanan muharebede her iki paşanın mağlup ve esir olduklarını, Varvar Ali Paşa'nın huzuruna getirilen Mehmed Paşa ile Hüseyin Paşa'yı öldürülmeleri için cellâda teslim ettiğini, ancak bu sırada İpşir Paşa'nın gelip yetişmesiyle paşaların kurtulduğunu kaydederler. Nâ'imâ, Varvar Ali Paşa'nın beş bin kadar askerle Çerkes Kasabası'na konduğunu, onun izalesi ile görevli Şam Mütesellimi Mehmed Paşa'nın yakın bir yerde ordugâh kurup fırsat kollamaya başladığını, İstanbul'dan bir haseki komutasında gönderilen bir miktar tüfekli bostancının da mütesellime katılmış olduğunu, Köprülü

İstanbul yolunda karşına çıkan ilk engeli zorlanmadan aşan Varvar Ali Paşa, gücünden emin bir halde ilerlemeye devam ederek Bozoğlan Köyü'ne geldi. Buradan, ister yanıma gel istersen gelme mealinde bir mektupla Evliyâ Çelebi'yi tekrar Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya gönderdi. Kendisini desteklediklerine dair İpşir Paşa ve Küçük Çavuş'tan gelen yeni mektupları da bu vesile ile Defterdarzâde'ye göndermeyi ihmal etmedi. Evliyâ Çelebi, Bozoğlan'dan ayrıldıktan üç gün sonra Murtat-ovası'ndaki bir köyde Defterdarzâde'yi buldu ve Varvar'ın mektubunu teslim etti. Bu sırada Saray'ın Anadolu'daki kargaşaya kurnazca son vermek için uygulamaya çalıştığı bir komplo ortaya çıktı. Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki kethüdasının bir adamı elinde padişahın emriyle çıkageldi. Mehmed Paşa'ya beraberindeki askerle, İpşir Paşa, Çavuş Paşa, Bâki Paşa, Ketağaç Paşa, Seydî Ahmed Paşa ve Şeh Gazi Bey ile birlikte 1 Cemaziyülâhir 1058/23 Haziran 1648'de Varvar Ali Paşa'ya saldırması emrediliyordu. Şayet bunu reddederse İstanbul'daki mallarına el konulacak ve yakınları öldürülecek, kabul ederse Mısır beylerbeyiliği bedelsiz olarak kendisine verilecekti. Bu fermanın şaşkınlığını üzerlerinden atamamışlardı ki ertesi gün bu defa Varvar Ali Paşa'nın çaşnigirbaşısı kendilerine gönderilen bir hatt-ı hümâyûnla Defterdarzâde'nin huzuruna çıktı. Saray, Varvar Ali Paşa'ya da affedildiğini söylüyor ve şayet Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı öldürürse Mısır'ın kendisine verileceğini vaadediyordu.

Bu beklenmedik gelişme üzerine Evliyâ Çelebi, komployu haber vermek için efendisin emriyle tekrar yola düştü ve ertesi sabah Varvar Ali Paşa'yı Çerkes Kasabası'nda buldu. Varvar Ali Paşa, Evliyâ'yı güler yüzle karşıladı. Evliyâ Çelebi olan biteni anlatınca Varvar da kendisine bunları kimseye söylememesini tembihledi ve İstanbul'dan gelen yeni davet mektuplarını önüne koydu. Valide Kösem Sultan, Cinci Hoca, Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi, Bektaş Ağa, Muslihiddin Ağa, Kara Murad Ağa, kapıkulu ocaklarının diğer ağa ve mensupları ile Harem'deki bazı kimselerden gelen bu mektuplarda, Varvar Ali Paşa'dan mutlaka Üsküdar'a gelmesi ve iş başında olup padişahı baştan çıkartan, ona şeriata aykırı şeyler

Mehmed Paşa ile Hüseyin Paşa'nın bu mahalle yakın bir yere geldiklerini, her taraftan kuşatıldığı gören Varvar Ali Paşa'nın Mütesellim Mehmed Paşa'nın üzerine yürüyüp onu ve hasekiyi esir ederek bağlı bir şekilde kendi ordugâhına getirdiğini, bu hadiseyi haber alan İpşir Paşa'nın Varvar'a saldırdığını yazar (bk. *Tarih*, III, 1132-1133). Ayrıca bk. Franz Taeschner, *Osmanlı Yol Ağı*, s. 244-248.

yaptıran yetmiş kişiyi katletmesi isteniyordu. İpşir Paşa da, Varvar'ın başını alırsa Şam beylerbeyiliğinin bedelsiz olarak kendisine tevcih edileceğine dair hatt-ı hümâyûnu Ali Paşa'ya göndererek sadakatini bir kez daha göstermişti. Evliyâ Çelebi bu görüşmeden sonra Varvar Ali Paşa'nın huzurundan ayrıldı. Efendisi Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya götüreceği mektup hazırlanırken Varvar'ın ordugâhında dolaşmaya çıktı. Hâlâ zincirlere bağlı Köprülü Mehmed Paşa'yı ve diğer paşaları ziyaret etti[98].

26 Rebiülâhir 1058/20 Mayıs 1648'de[99] Varvar Ali Paşa, Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya yollayacağı mektubu teslim etmek için Evliyâ'yı tekrar huzuruna çağırdı. Görüşme esnasında Varvar Ali Paşa'nın kapıcılar kethüdası içeri girip İpşir Mustafa Paşa'nın bayraklarının göründüğünü haber verdi. Ali Paşa, yarın gelmesini beklediği İpşir Paşa'nın ansızın görünmesine şaşırdıysa da hâlâ gücünü kendisiyle birleştireceğini zannettiği misafirinin en iyi şekilde ağırlanması için etrafa emirler yağdırmaya başladı. Kethüdasını gelenleri karşılamak üzere o tarafa gönderdi. Evliyâ Çelebi'yi de, İpşir Paşa ile bazı gizli meseleler konuşacağını, Defterdarzâde'ye göndereceği mektubu buna göre kaleme alacağını, kendisinin de bekleyip İpşir ile görüşmesini ve ondan efendisine mektup götürmesini söyleyerek yanında alıkoydu. Sonra ordugâhın kenarında şahsen karşılamayı düşündüğü İpşir Paşa'nın yaklaşmasını beklemek için kılıcını kuşanmış bir hâlde çadırının önüne çıkarak sandalyeye oturdu. Evliyâ Çelebi de paşanın peşinden dışarı çıktı.

Etrafta heyecanlı bir kargaşa yaşanıyordu. Bir taraftan çavuşlar gelen misafirlerden kimin nereye yerleştirileceğini ilan ediyorlar, diğer taraftan aşçılar yemekler, şerbetler, buhurlar hazırlıyorlardı. İpşir Mustafa Paşa'nın askerleri bir ok menzili kadar yaklaşınca Varvar Ali Paşa yanına üç yüz silahlı adam alıp misafirlerine doğru yöneldi. Evliyâ Çelebi de paşaların buluşmasına şahit olmak için önce Varvar'ın peşine takıldı. Ancak yolda, kendi ifadesiyle Allah tarafından kalbine bir ilham geldi ve tekrar ordugâha dönmeye karar verdi. Burada da kendisini güvende hissedemeyip diğer birçok kimse gibi sahraya nazır bir tepeye sığındı.

---

[98] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 235-237 ve ondan naklen Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 122.

[99] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 982.

Evvela İpşir Mustafa Paşa'nın Şeh Gazi Paşa komutasındaki öncü askerleri, bütün sarıca ve sekbanlarla birlikte Çerkes Nehri kenarına geldiler. Onların peşinden İpşir Paşa'nın diğer birlikleri yavaş yavaş aynı yere doğru ilerliyorlardı. Varvar Ali Paşa olacaklardan habersiz onlara yaklaşınca İpşir Paşa'nın nehrin kenarına mevzilenmiş tüfekli askerleri birdenbire gelenlerin üzerine yaylım ateşi açtılar. İlk ateşten sonra İpşir Mustafa Paşa'nın askerleri hep birden Varvar Ali Paşa'nın ordugâhına saldırdılar. Gafil yakalanan Varvar'ın ordusu direnmeye çalıştıysa da kısa süre dağıldı. Varvar Ali Paşa önce her şeye rağmen beraberindeki adamlarla İpşir Paşa'nın askerlerinin üzerine atıldı. Fakat diğer tarafın sayıca üstünlüğü karşısında yanındakiler birer ikişer eksilmeye başlayınca çareyi kaçmakta buldu. Evliyâ Çelebi'nin bulunduğu tepenin eteklerinde İpşir Paşa'nın askerleri yine Varvar'ın etrafını sardılar. Ali Paşa, beyazlar giymiş bir hâlde, elinde kılıcıyla karşı taraftan birçoğunu yere yıktıysa da İpşir Paşa'nın adamlarından Yusuf Ağa en sonunda bir darbeyle onu attan düşürdü. Hemen Varvar'ın üzerine üşüşüp başka bir ata bindirerek İpşir Paşa'nın huzuruna götürdüler[100].

Çerkes sahrasında artık bir insan avı başlamıştı. İpşir Paşa'nın birlikleri dört bir yana doğru kaçmaya çalışan Varvar Ali Paşa'nın askerlerini kovalıyorlardı. Bunlardan bir grup tepeye yönelince Evliyâ Çelebi, kazaya kurban gitmemek için hemen yanındaki diğer seyircilerle birlikte can havliyle kasabanın yolunu tuttu. Eski dostu Kadı Nesimi Efendi'ye güç bela kapıyı açtırıp mahkeme binasına sığındı. Yedi saat süren çarpışmalardan sonra nihayet kılıçlar kınına girince Evliyâ Çelebi, Kadı Nesimi ve şehrin ileri gelenleriyle birlikte tebrik için İpşir Mustafa Paşa'nın huzuruna çıktılar. İpşir Paşa gelenleri huzurunda oturtup Evliyâ'ya burada ne aradığını sordu. Evliyâ Çelebi, Defterdarzâde Mehmed Paşa'dan Varvar Ali Paşa'ya mektuplar getirdiği cevabını verdi. Bunun üzerine İpşir Paşa, asıl suçlunun, yani Varvar'ı önce yoldan çıkartıp asi yapan, sonra kenara çekilenin Defterdarzâde olduğunu ve yakında onun da hakkından geleceğini söyledi. Evliyâ Çelebi korkusundan ağzını açıp cevap veremedi[101].

---

[100] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 237-239; Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1133. Kara Çelebi-zâde (bk. *Ravza*, s. 414), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 982) ve Vecihî (bk. *Tarih*, 75-76), Çerkes'deki muharebeyi sadece birer cümle ile nakletmişlerdir. Ayrıca Kara Çelebi-zâde, Varvar Ali Paşa'nın ilk zaferine temas etmez.

[101] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 239.

Bütün bu olup bitenin arasında harp sahasında mahkeme kuruldu. Köprülü Mehmed Paşa ile Kara Sefer Paşa, İpşir Mustafa Paşa'nın emriyle zincirlerinden kurtarılıp paşanın çadırına getirildiler. İpşir Paşa her ikisine de yeni elbiseler ve kürkler giydirip hürmet gösterdi. Onlardan sonra, aldığı darbeden ötürü bitap düşmüş bir hâlde Varvar Ali Paşa da buraya getirildi. Köprülü ve Kara Sefer Paşa, gördükleri muamelenin ve yağmalanan mallarının hesabını sordular. Varvar Ali Paşa ise, kendisinin ve diğer vezirlerin üç bin keselik parasının İpşir Mustafa Paşa'da olduğunu söyleyip ondan talep etmelerini istedi. Öfkesi kabaran İpşir Paşa, "Bre ak sakalı şimdi kızıl kanda boyanacak, ben senin neni aldım" diye gürledi.

Varvar, bu cevap karşısında, "Bak a hayınlık ile Erzurûm'da Celâlî Abaza Paşa'dan berü bağrı pişmiş niçe bin kerre oğlanlığa düşmüş, ben senin ehlini hâtırın içün zinâ etdirmeği kabûl etmeyüp senin ırz [u] gayretin içün Sivas'dan azli kabûl edüp ehlini Allah emâneti Tokat kal'asına koyup bu kadar sekbân [ve] sarıca ile muhâfaza etdirüp ehlini günden ve gölgeden sakındım ve nâmım, pâdişâha âsî oldu deyü şâyi' oldu. Hâşâ ki âsî olaydım. Şeri'âte itâ'at edüp zinâ etdirmeğe rızâ vermediğim ecilden bu Köprülü ve Kara Sefer ve Hüseyin Paşa nâm bed-baht habîsler üstüme gelüp "Sen niçün İpşir'in avretin pâdişâha zinâ etdirmeğe vermedin" deyü başıma üşdüler. Bir bî-günâh olduğumdan ve şerî'âte itâ'at etdiğimden Cenâb-ı Bârî bana mu'în ve zahîr u yârî olup bunları münhedim edüp mansûr u muzaffer olup bunları zincîre dizdim. Sana i'tikâd edüp oğlum İpşir'dir deyü i'timâd etdim. Yohsa ben seni bu Köprülü ve Kör Hüseyin Paşa'dan bed-ter ederdim. Hay hay gidi Defterdâroğlu Mehemmed Paşa hakkâ ki âkıl vezîr-i sâhib-tedbîr imiş. Sakın İpşir dediğin oğlundan! Babakdır, andan gaflet üzre olma, deyü mektûblar gönderirdi. Aslâ vücûd vermeyüp senden geçmezdim. Ben bana düşeni etdim. Adüvlerimden merd-i meydânlık ile intikâm aldım. Sen babaklık nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup bed-nâm oldun" diyerek bir hayli sövdü saydı.

Köprülü Mehmed Paşa, ikisinin arasına girip ortamı yatıştırdı. Ardından Köprülü ve Kara Sefer Paşa, Varvar Ali Paşa'yla karşılıklı olarak helalleşip çadırdan ayrıldılar. Onlar çıkınca İpşir'in emriyle Amasyalı Kör Hüseyin Paşa ile Hacı Efendizâde'yi çadıra getirdiler. İpşir Mustafa Paşa bunlarla lafı uzatmadı ve her ikisini de Varvar'ı isyana tahrik etmekle suçlayıp kellerini kestirdi. Son olarak sıra Varvar Ali Paşa'ya geldi. Cellat, onun da başını gövdesinden ayırdı. Bu üç paşanın kellelerinin derisi yüzülüp içleri pamukla dolduruldu ve ayrı ayrı kutularda İstanbul'a gönderildi.

Varvar Ali Paşa'nın yanındakilerin katli için dört bir tarafa emirler gönderildi, yakalananlar İpşir Paşa'nın huzurunda öldürüldüler[102].

Çerkes sahrasında yaşanların tafsilatını Evliyâ Çelebi'den öğrenen Defterdarzâde Mehmed Paşa, Bâki Paşa'nın saf değiştirmesinden üzülse de derhal yedi bin kadar askerle İpşir Paşa'nın üzerine yürüdü. Ancak bunu haber alan İpşir Paşa çoktan Çerkes'ten ayrılarak Keskin tarafına yönelmişti. Üç konak kadar İpşir'in peşinden giden Defterdarzâde takipten vazgeçti. Öte yandan İpşir askerinden canlarını kurtarmaya çalışan Varvar Ali Paşa'nın divân efendisi Halil Ağa'yı ve diğer bazı isimleri yakalayıp mallarının yerlerini söyletti ve ardından kellerini kestirip İstanbul'a gönderdi[103].

Varvar Ali Paşa İsyanı Anadolu'da böylece sona erdiyse de İstanbul bir süre daha yaşananları konuşmaya devam etti. Kâtib Çelebi, Varvar'ın kesik başının 2 Cemaziyülevvel 1058/25 Mayıs 1648'de İstanbul'a ulaştığını, Veziriazam Ahmed Paşa'nın aleyhinde olup Varvar'dan derman umanların ve bu sayede bir ferahlık bekleyen sairlerinin işin böyle bitmesi karşısında hayal kırıklığı yaşadıklarını yazar[104]. Nâ'imâ'ya göreyse, İstanbul'daki halk isyanın duyulmasıyla ikiye ayrılmıştı. Veziriazam Ahmed Paşa'ya ve diğer devlet adamlarına düşmanlığı olanlar Varvar Ali Paşa'yı bir kurtarıcı olarak beklerlerken, kesik başını görünce İpşir Mustafa Paşa'ya lanetler yağdırdılar. Varvar'ı isyana tahrik edenin bizzat Veziriazam Ahmed Paşa olduğuna ve bu sayede taht değişikliği yapmak istediğine dair padişaha telkinlerde bulunanlar ise hile ve boş sözleri ile baş başa kaldılar[105].

Varvar'ın çadırında ele geçirilen mallar ve hazinesi İpşir Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a gönderildi. Sultan İbrahim, Varvar Ali Paşa'nın dul kalan hanımının çırılçıplak çarmıha gerilerek teşhir edilmesini emrettiyse de Veziriazam Ahmed Paşa hayli dil döküp padişahı bundan vazgeçirdi. Varvar Ali Paşa'nın payitahttaki konağına da bütün eşyası ile birlikte hazine

---

[102] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 239-240 ve ondan naklen Haluk Gökalp, "Makâlât-ı Varvarî", s. 122. Bu muhakeme için ayrıca bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 982; Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1133. Vecihî, sadece İpşir Paşa'nın, "güft u gûye mecâl" vermeyip, huzuruna getirilen Varvar Ali Paşa'nın katline dair fermanı icra ettirdiğini yazar. Varvar'ın kellesinin kesilmesini tasdik eder bir dil kullanır (bk. *Tarih*, s. 75).

[103] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 240-241.

[104] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 982.

[105] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1134.

namına el konuldu[106]. Evliya Çelebi, bu konağın, ya da kendi ifadesiyle sarayın, Sultan Ahmed Camii yakınlarında olduğu bildirir[107].

Hizmetlerine mukabil İpşir Paşa'ya samur kaplı seraser ve diğer ümerâya da hil'atler gönderildi. Varvar Ali Paşa'yı öldüren İpşir Mustafa Paşa, müteakip yıllarda saraya damat olup veziriazamlığa kadar ulaştıysa da kendisine karşı başlatılan bir isyan neticesinde kellesini kaybetti. Çerkes'deki savaşta Ali Paşa'yı atından düşürüp yakalayan Yusuf Ağa, asi askerler İpşir Paşa'nın sarayını yağmalarken koluna isabet eden kurşunla yaralandı ve o yaradan öldü[108].

Nâ'imâ, Varvar Ali Paşa'nın bir oğlunun arkasında iz bırakmadan ortadan kaybolduğunu, diğer oğlunun da Çerkes'teki savaşta yaralanıp İpşir Paşa'nın yanında kaldığını yazar[109]. Müellifin ismi zikretmediği bu şahsın, muhtemelen, Varvar Ali Paşa'nın büyük oğlu Mustafa Bey olduğu anlaşılıyor. Bu Mustafa Bey, babasının vârisi ve terekesinin mutasarrıfı sıfatıyla Varvar Ali Paşa'dan alacakları olan kimselerin açtıkları davalara muhatap olmuştur. Abdürrahim Ağa b. Mehmed Ağa 400 riyalî guruş, Çavuşbaşı Abdülfettâh Ağa b. Mehmed Ağa 1400 riyalî guruş, Hüseyin Bey b. Bayram 1100 riyalî guruş, Mehmed Ağa b. Hasan 500 esedî guruş, İlya v. Mosi de 210 riyalî guruş alacaklarının Varvar Ali Paşa'nın terekesinden ödenmesi için mahkemeye müracaat etmişler ve iddialarını ispatlamışlardır. Varvar'ın oğlu Mustafa Bey de, tasarrufundaki Vidin Sancağı'nda Vulkavaslavna(?) zeâmetinin 6 bin riyâlî guruş mahsûlünü babasının sağlığında kendisinden borç olarak aldığını iddia ve bu meblağın terekeden tahsili için mahkemeye müracaat etmiş ve davasında haklı bulunmuştur[110].

---

[106] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1134.

[107] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, s. 154.

[108] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1134. Vecihî, yalnızca taltifen İpşir Paşa gönderilen kürk ile diğer ümerâya gönderilen hil'atlerden bahseder (bk. *Tarih*, s. 76). Kâtib Çelebi ise hizmetine karşılık İpşir Paşa'ya Sivas beylerbeyiliğinin verildiğini ve birkaç adamının da bölüğe geçirildiğini yazar (bk. *Fezleke*, s. 1035).

[109] Nâ'imâ, *Tarih*, III, 1134.

[110] Bu mahkeme kayıtları için bk. *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil*, s. 42-43, 66, 68-70, 92-94, 107-108, 110-111.

Evliyâ Çelebi, Varvar Ali Paşa'yı, "Bir sâde-dil, harem-i hâsda perveriş bulup... Bosneviyyü'l-asl bir Oğuz âdem idi. Hîle ve hud'adan berî, zemm ü nemm ve gıybet ü mesâvî ve kizb ü bühtândan ârî vüzerâların düşman üzre varıcı Varvar'ı idi. Ve gâyet mu'tekid olduğundan her hoş-âmed âmedî kelâmı tasdîk etmeğe meftûn idi. Ve re'y [ü] tedbîrde hüsn-i tedbîr etmeyüp sû'-i tedbîre ilkâ edenlere tab'iyyet ederdi. Ve devleti gûyâ istidrâc ve kemâl-i hıffet ile ve akl-ı kıllet ile meşhûr-ı âfâk idi. Ancak salâh-ı hâl ile mümtâz-ı ser-firâz idi"; "nefsinde hayli bahâdır, dilâver, server-i hünerver [ve] merd-i meydân gürbüz er" sözleriyle tavsif eder[111]. IV. Mehmed devri ümerâsından Kara Mustafa Paşa, Varvar Ali Paşa'nın kapı halkından iken IV. Murad tarafından Harem'e alınarak yetiştirilmiştir[112]. Devlet adamlığının yanı sıra şair de olan Ali Paşa, kendi hâl tercümesini mesnevî tarzında 177 beyit[113] hâlinde anlatmıştır.

Netice olarak Varvar Ali Paşa hayat hikayesi birkaç yönüyle dikkat çekicidir. Devşirme denilince ilk olarak devletin tebaası olan gayrimüslim ailelerden topladığı çocuklar akla gelmesine karşılık Varvar Ali Paşa, Bosnalı Müslüman bir ailenin çocuğudur. Onun şahsında, devşirme sisteminin istisnaî bir zümresinin Osmanlı sisteminde idareci olarak yetiştirilmesi sürecini takip etmek mümkündür. Paşanın kendisinin, Osmanlı erkânı arasında çok da yaygın rastlamadığımız bir tavırla, bu süreci bizzat kaleme alması ayrıca önemlidir. Galata ve Topkapı saraylarındaki uzun adâb ve hizmet eğitimini müteakip devlet kademelerinde üstlendiği görevler başlı başına bir fevkaladelik arzetmez. Ancak Ali Paşa'nın kariyerinin tespit ve takibi, devrin sıkıntılı siyasî atmosferini, zaman zaman tayin ya da azillere etki eden hizipler arası ilişkileri, bilhassa Sultan İbrahim zamanın iktidar çekişmelerini aksettirmesi ve somutlaştırması açısından mühimdir. Nihayet, 17. asır Osmanlı Anadolu'sunun geniş çaplı hadiselerinden olan Varvar Ali Paşa'nın liderlik ettiği isyanın da hem taşradaki genel bir memnuniyetsizliğin hem İstanbul'daki farklı zümreler arasındaki nüfuz mücadelesinin bir tezahürü olduğu görülmektedir.

---

[111] Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 236, 238.

[112] *İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996, s. 120.

[113] Bu eser hakkında malumat için Hikmet Ertaylan ve Haluk Gökalp'in makalelerinin yanı sıra bk. *Rimovana autobiografija Varvari Ali-Paṭe*, ed. Marija Dukanović, Belgrad 1967.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları ve Kronikler

85 Numaralı Mühimme Defteri 1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), yay. haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara 2002.

86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, haz. Murat Alanoğlu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet), haz. Fatma Kaytaz, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006

88 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1637-1638/ H. 1046-1048), haz. Murat Ateş, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2008.

89 Numaralı Mühimme Defteri, haz. Eren Bahri Gök, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbar, haz. Muhittin Aykun, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr, 364, 5526, 5510, 5965.

BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 942

BOA, A.DVNSMHM.ZYL.d, nr. 9.

BOA, Bâb-ı Asafî Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK), nr. 1492, 1502, 1512, 1515, 1516, 1517.

BOA, Kâmil Kepeci (=KK), nr. KK, nr. 258, 266, 3399.

BOA, MD, nr. 87

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006; II, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006.

Hasan Bey-zâde Târîhi, Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), III, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004.

IV. Murâd'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd-Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme), haz. Mehmet Fatih Gökçek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013.

İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996.

İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011.

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299–1648), Tahlil ve Metin, haz. İbrahim Özgül, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad), haz. Nermin Yıldırım, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Kâtib Çelebi, Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)], II, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016.

Peçevî Tarihi (317b-351a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü), haz. Zuhal Kayayurt, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Sıdkî Paşa, *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2006.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, II, haz. Vahit Çubuk, Ankara 1989.

Târih-i Na'îmâ, II-III, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007.

Tarih-i Nihâdî (80b-152a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme), haz. Satiye Büşra Uysal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târihi (Metin ve Tahlîl), II, haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003.

Vecihî, Devri ve Eseri, haz. Ziya Akkaya, Ankara Üniversitesi DTCF, Doktora Tezi, Ankara 1957.

Araştırma Eserleri

AK, Mahmut, "Mehmed Paşa, Gürcü", *DİA*, XXVIII, 510-511.

AFYONCU, Erhan, "Sokollu Mehmed Paşa", *DİA*, XXXVII, 354-357.

AKTEPE, M. Münir, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bâzı Belgeler", *Tarih Dergisi*, sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 45-58.

AYKUT, Nezihi, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnâmesi", *Tarih Dergisi*, XXXIV (İstanbul 1984), s. 183-246.

BAYSUN, M. Cavid, "Kösem Sultan", *İA*, VI, 915-923.

ÇELİK, Şenol, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/III, Ankara 2002, s. 1887-1903.

DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyiliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 1998.

EMECEN, Feridun M., "İbrahim", *DİA*, XXI, 274-281.

ERTAYLAN, İ. Hikmet, "Varvarî Ali Paşa", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. II, sa. 3-4 (İstanbul 1948), s. 155-170.

GÖKALP, Haluk, "Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî", *İlmi Araştırmalar*, XXII (İstanbul 2006), s. 111-134.

İLGÜREL, Mücteba, "Kösem Sultan", *DİA*, XXVI, 273-275.

İSEN, M., "Ali Paşa", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, I, 332.

MURPHEY, R., "Warwari Ali Pasha", *Eİ* (New Edit.), XI, 152-153.

ÖNAL, Ahmet, "Varvar Ali Paşa", DİA, XLII, 530-531.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Atmacacıbaşı", *DİA*, IV, 82.

Rimovana autobiografija Varvari Ali-Paṭe, ed. Marija Dukanović, Belgrad 1967.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi: Bağdat Seferi Harp Jurnali", *Belgeler*, II/3-4 (Ankara 1993), s. 1-36.

TAESCHNER, Franz, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Yol Ağı*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2010.

ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, I, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1995.

ÜNVER, Süheyl, "Dördüncü Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi, Şevval 1044 (1635)-Receb 1045 (1635)", *Belleten*, sayı: 64 (Ankara 1952), s. 547-577.

"Varvar Ali Pasha And His Rebellion"

Abstract

In this study, Varvar Ali Pasha's official life and his rebellion has been discussed. First of all, by starting from the origin of the pasha, his acceptance to Galata Palace, his education in the Enderun, his leaving the palace and his commissions that he undertook in the government have been revealed. In the second part, nature of Varvar Ali Pasha's rebellion that made him a historic person has been studied. In this way by making use of pasha's autobiography, archive documents, chronicles and studies written through these sources, both crises of Ottoman history in seventeenth century and one actor of this period have been tried to be clarified

Keywords

Crises of seventeenth century, Ottoman Empire, Varvar Ali Pasha.